

AZ 1707. ÉVI LENGYEL ÉS MAGYAR DETRONIZÁCIÓ POLITIKAI HÁTTERE

Az előzmények – az alt-ranstädti békéhez vezető út

Amikor a Szent Liga nyomására, de a köznemesség (slachta) támogatásával is François Louis prince de Conti ellenében I. Frigyes Ágost (Friedrich August) szász választófejedelemet 1697. június 25-én lengyel királlyá választották és 1697. szeptember 15-én Krakóban II. Ágost néven „rex Poloniae”-nak megkoronázták, még politikai ellenfelei is úgy látták, hogy a pacta conventa-ba foglaltak kivitelezhetőek. Szászország és a Rzeczpospolita egyesített gazdasági és hadipotenciálja biztos garanciának látszott ahhoz, hogy a XVII. században megtépzott lengyel-litván nagyhatalmi státusz újra a Jagelló-kori fényben ragyogjon. Az egész lengyel-litván társadalom óhajtotta a sikert, a „kis északi háborúban” (1655–1660) elszenvedett megaláztatásokért revansra áhítozott, az elhódított területek (Livónia, Porosz Hercegség, Ukrajna) visszaszerzésére törekedett. Konopczyński Władysław, a híres lengyel történész találó szavaival élve a csupán „Erős” (Mocny), de nem „Nagy” (Wielki) II. Ágost¹ először a lengyeleken és a litvánokon ejtett legfájóbb sebet szerette volna begyógyítani, ezért a svédek Livóniából (Rigából) való kiűzésére szövetkezett a valóban „Nagy” cárral, I. Péterrel (1699–Preobrazsenszkoje/Moszkva). Ám a „nagy északi háborút” (1700–1721) előkészületlenül kirobbantó II. Ágost 1700–1704 között a remélt sikerekkel szemben sorozatos vereségeket könyvelhetett el. A stratégiai cél realizálása – Svéd-Livónia (Riga) visszaszerzése – helyett 1702. május 24-én elveszítette az új, Vasa-dinasztiabeli lengyel királyi fővárost, Varsót is.

Két hónap múlva döntő csatában maradt alul XII. Károllyal szemben (Kliszow, 1702. július 19.)², aminek következtében Krakkót is kénytelen volt átengedni a svédeknek. Augusztus 10-én XII. Károly svéd király akadálytalanul vonulhatott be az ősi lengyel koronázó városba.

Röpke két év alatt megmutatkozott, hogy a múlt dicsőségéről ábrázoló Rzeczpospolita ugyanolyan katasztrófális helyzetbe jutott, mint 1655–1657-ben, a „potop” (özönvíz) idején. Akkor úgy menekült meg a Rzeczpospolita az összeomlástól, hogy a diplomácia sietett a totális csődöt mondott hadügy segítségére. Sikerült területi engedmények árán 1656-ban fegyverszünetet kötni Oroszországgal, sikerült a katolikus királynak, János Kázmérnak katonai koalícióra lépni a katolikus császárral (1656-ban III. Ferdinánddal, 1657-ben I. Lipóttal) a lutheránus X. Károly Gusztáv ellen, sikerült a brandenburgi választófejedelemet, Frigyes Vilmost a Porosz Hercegség átadása fejében Svédország oldaláról elvonni. De 1702-ben (1703-ban) vajon hogyan menthető meg az ország?

¹ Konopczyński, Władysław: Polska a Szwecja od pokoju do upadku Rzeczypospolitej, 1660–1795. Warszawa, 1924. 34. o.

² Stok, Paweł: Bitwa pod Kliszowem w r. 1702. In: SMHW t. VI, cz. 2. Warszawa, 1960. 191–252. o.; Gierowski, Józef Andrzej: Rzeczpospolita w dobie złotej wolności (1648–1763). In: Wielka Historia Polski. Tom 3. Kraków, 2003. 252–256. o.

I. Lipót császár támogatásával eleve nem számolhattak a spanyol örökösödési háború miatt, a fennmaradt alternatívák bántóan leegyszerűsödtek. Két megoldás, rossz és rosszabb közül választhatott az ország: vagy a Svédország, vagy az Oroszország által képviselt politikai törekvéssel azonosulhatott. Ezt a beszűkült mozgásteret csak akkor lehetett (volna) a Rzeczpospolita előnyére módosítani, ha II. Ágost és országa egységes álláspontot alakít ki és egységes cselekvésről dönt. 1704-re viszont olyannyira megromlott a király és alattvalói közötti viszony, hogy a „háború és béke” problémáját homlokegyenest másképpen akarták megoldani. Amíg II. Ágost a háború folytatása mellett kardoskodott és a svédek kiűzését, az ország felszabadítását az orosz segítség fokozottabb igénybevételével képzelte megvalósítani, addig a szenátorok zöme a XII. Károllyal való azonnali békekötést szorgalmazta. A békéért még a királyt is fel szabad áldozni, hangoztatták, mert II. Ágost alkotmányértést követett el, hiszen a Rzeczpospolita tudta és beleegyezése nélkül indította meg a háborút. Következésképpen, ez a háború csakis II. Ágost király és nem a Rzeczpospolita háborújának minősíthető. Tehát végső soron a királynak kell viselnie a felelősséget mind a csúfos katonai vereségekért, mind a lengyel–litván nemzetet ért erkölcsi megaláztatásokért.

Ebből a helyzetértékelésből, illetve ezekből az egymást kizáró válságkezelő elképzelésekből fakadóan hasadt ketté Lengyelország (Litvánia szerepe egyelőre még elhanyagolható az érlelődő konfliktusban) és a külpolitikai bonyodalmak belpolitikai válsággal súlyosbodtak. A varsói és a sandomierzi konföderációkba³ tömörült erők 1704 végére a „II. Ágost király detronizációja – az interregnum kimondása – ellenkirály (Leszczyński Szaniszló) választása” folyamattal olyan kompromisszum nélküli helyzetbe sodorták hazájukat, amelyből igazán a Rzeczpospolítában befolyásra töre nagy hatalmak valamelyike, azaz a svéd–orosz vetélkedő győztese húzhatott hasznot. A Rzeczpospolita 1709-ig elhúzódó belpolitikai válságperiódusának nyitányát az alábbiakkal illusztrálhatjuk.

1704 („békepárt” – „a honvédelem pártja”)

- február 16. a varsói konföderáció
- február 24. II. Ágost király detronizációja
- április 16. az interregnum kihirdetése
- (M. Radziejowski interrex)
- május 20. a sandomierzi konföderáció (az interregnum visszautasítása)
- július 12. Leszczyński Szaniszló királlyá választása Varsóban
- augusztus 15/25.⁴ Narva az oroszoké
- augusztus 19/30. a narvai egyezmény⁵
- (I. Péter cár és II. Ágost király III. svédellenes szövetsége)

1705

- október 4. Leszczyński Szaniszló királlyá koronázása Varsóban
- november 18/28. a varsói egyezmény
- (XII. Károly és Leszczyński Szaniszló oroszellenes szövetsége)

³ A konföderációk megalakulásáról, azok politikai küzdelméről l.: *Gebei Sándor*: Az 1704. évi lengyel konföderációk és a szécsényi konföderáció. In: Rákóczi állama Európában. Konferencia a szécsényi országgyűlés 300. évfordulója emlékére. (Szerk.: *Bagyinszki Istvánné, Balogh Zoltán*) Salgótarján, 2006. 54–60. o.

A lengyel nemesség politikai elképzeléseiről nagyszerű összefoglalást ad *Poraziński, Jurostlaw*: *Epiphania Poloniae. Orientacje i postawy polityczne szlachty polskiej w dobie wielkiej wojny północnej (1702–1710)* Toruń, 1999. c. monográfiája. Témánkhoz különösen a Dwukrólewie (Kettős királyság) c. fejezet (88–127. o.) illeszkedik.

⁴ Ballagi Aladár megjegyzését idézzük: „Még némely svéd történész sem tudja, hogy náluk a XVIII. század elején csak tíz nap különbséget vettek föl a Gregorianum és *sajút naptáruk* között.” ... „A svéd stylust, az-

1706-ban a háború újabb szakaszába lépett akkor, amikor XII. Károly szeptember elején a Német-Római Császárság területén át Szászországba vezette csapatait. Vakmerő lépéséről Európa valamennyi érdekelt koronás főjét idejekorán tájékoztatta, ugyanakkor felhívta a figyelmet arra is, hogy ez a katonai akció az európai általános békét nem veszélyezteti. Az akció célja mindössze az – hangsúlyozta a svéd katonakirály –, hogy a hadüzenet nélküli háborút kirobbantó II. Ágost lengyel királyt így kényszerítse a vérontás befejezésére.⁶

Sakk-kifejezéssel élve, XII. Károly ezzel a húzásával mattozta ellenségét, hiszen II. Ágostot Szászországtól, „anyaországától,” biztonságosnak gondolt hátországtól, utánpótlás-bázisától fosztotta meg, saját, nélkülöző hadseregéről pedig bőkezűen gondoskodott. Nyugodt téli szállás és minőségi ételmezés várta a megszálló svéd katonaságot pl. Drezdában, Lipcsében, Königsteinben stb., amiért cserében XII. Károly vasfegyelmet követelt meg katonáitól. Halálbüntetés várt azokra, akik fosztogatásra, rablásra adták a fejüket, a közrendre eleve a svéd rendőrség (!) vigyázott.⁷ A svéd katonai jelenlét egyáltalán nem zavarta meg Szászország mindennapi életét, „olyan nyugalom honolt Szászországban, mint Stockholmban.”⁸ Igaz, hogy ezért a nyugalomért hatalmas summát fizetett a választófejedelemség. Azon kívül, hogy a szász lakosság a kvártélyozás és a porciózás költségeit viselte, XII. Károly hadiadóval is súlyosbította terheiket. A precíz szász adónyilvántartásból ismerjük, hogy II. Ágost szász alattvalói 625 000 birodalmi tallér/hó hadiadóval gazdagították a stockholmi államkincstárt a svéd megszállás hónapjaiban.⁹

A lengyelországi hadszíntéren tartózkodó II. Ágostot megdöbbenette XII. Károly váratlan manővere, súlyos dilemma elé került. Lengyelországot védje meg és mentse meg Szászország feláldozásával, vagy Szászország megőrzése fejében hagyja sorsára másik országát? Ez utóbbi variáció mellett döntött, ám a kivitelezést hallatlan óvatosan, titok-

az a Gregorianumtól 10 nappal elmaradó időszámítást csak 1713-ban kezdik abbahagyni, akkor kezdik a svéddek is használni a 11 napi különbözettel számító Julianumot.” – *Ballaği Aladár*: XII. Károly és a svéddek átvonulása Magyarországon. 1709–1715. Budapest, 1922. 12–14. o.

⁵ Oroszországban a Julianum és a Gregorianum közötti 11 napos eltérést tartották számon. A narvai egyezmény immár I. Péter és II. Ágost harmadik szövetkezése XII. Károly ellen. Az 1699-es preobrazsenszkojei, az 1701-es birzsei (ma: Birža, Litvánia) egyezményekhez hasonlóan, az 1700-ban elvesztett, de 1704-ben az oroszok által visszafoglalt Narvában aláírt szerződés továbbra is II. Ágostot ismerte el a Rzeczpospolita legitim uralkodójának. Következésképpen a trónbitorló Leszczyński és a „királycsináló” XII. Károly svéd király elleni hadakozás folytatására kötelezték magukat. Oroszország – a korábbiakhoz képest – nagyobb élő- és anyagi erő biztosítására vállalt kötelezettséget. A részletekről l.: *Gebei Sándor*: II. Ágost lengyel király és a magyar ügy, 1701–1703. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 2003/3–4. sz., 781–790. o.

⁶ Összesen 22 300 főt (7300 lovas, 5000 dragonyos, 7000 gyalogos és egyéb) számlált a Szászországba bevonultatott svéd haderő. *Theatrum Europaeum Theil XVII*. (vom 1704ten Jahr bis Ausgangs 1706ten Jahr vorgegangen) Jahr 1706. Frankfurt am Mayn, 1718. 130–131. o.

⁷ *Voltaire's vorzüglichste Schriften*. XV. Band. Geschichte Karls XII Königs von Schweden. Zweiter Theil. Wien, MDCCCX. (A továbbiakban: *Voltaire*: Geschichte Karls XII.) 69. o.; *Theatrum Europaeum*. Theil XVII. Jahr 1706. 136. o.

⁸ *Voltaire*: Geschichte Karls XII. 73–75. o.

⁹ Uo. 69. o.; Zsurnal, ili Pogyennaja zapiszka, blazsennija i vecsnodosztojnya pamjatyi Goszudarja Imperatora Petra Velikovo sz 1698 goda, dazse do zakljucsenyija Nejstadszkovo mira. Csaszty pervaja. Szankt-Peterburg, 1770. (A továbbiakban: Zsurnal, ili Pogyennaja zapiszka.) 141. o.

ban kellett végrehajtania. Miközben a látszat kedvéért az orosz segélyhadak parancsnokával, Alekszander Mensikov herceggel együtt a Lengyelországban hagyott svéd főparancsnok, Arvid Mardefeld seregének megsemmisítését tervezgette, addig meghatalmazottjai titkos tárgyalásokat folytattak a svéd kancellárral, Karl Piperrel a Lipcse melletti Alt-Ranstädtban. (Egyáltalán nem volt véletlen a Lipcsétől két mérföldnyire fekvő tárgyalási színhely kijelölése, a harmincéves háború idején, a lützeni csata előtti napokban, ott működött Gusztáv Adolf svéd király főhadiszállása.¹⁰) A svéd győzelem ezúttal a tárgyalásztalnál született meg. II. Ágost képviselői 1706. szeptember 24-én minden különösebb vita nélkül elfogadták a svéd király diktátumait, a békeszerződést október 14/24-én ugyancsak Alt-Ranstädtban ratifikálták a felek megbízottjai. Saját érdekeinek védelmében mindkét fél vállalta, hogy a dokumentum létét és tartalmát egyelőre nem hozzák nyilvánosságra.¹¹

Vajon, miért kellett titokban tartani a békeokmányt? A huszonkét cikkelyből álló dokumentumot¹² átolvassa kézenfekvő a válasz. II. Ágost lengyel király és XII. Károly svéd király, I. Szaniszló lengyel király „béke és barátsági szerződésének” III. cikkelye értelmében II. Ágost „Lengyelországhoz–Litvániához kapcsolódó valamennyi jogáról és igényéről” egyszer s mindenkorra lemondott, I. Szaniszlót „törvényesen választott, törvényesen megkoronázott királynak és nagyfejedelemnek” ismerte el. Visszavonhatatlanul megígérte, hogy sem Szaniszló életében, sem annak halála után uralkodói igényekkel a Rzeczpospolita egyetlen országában, tartományában sem lép fel.¹³ A III. cikkellyel összhangban II. Ágost arra kötelezte magát, hogy lengyel és a litván alattvalóit késedelem nélkül feloldja hűségesküjük és kötelezettségeik alól, őket I. Szaniszló király alattvalóságába engedi (IV. cikkely). Mindenféle szövetséget felbont, főképpen „a moszkvai cárral kötött egyezséget” érvényteleníti, valamennyi mellette szolgáló moszkovita katonát elbocsátja, a cári hadakban harcoló, „orosz neveken” számon tartott szász katonákat pedig hazarendeli (V. cikkely). Az összes „törvény és végzés,” amelyek akár országgyűléseken (szejmeken), akár szenátusi üléseken születtek, „örök időkre” (zu ewigen Zeiten) hatályukat veszítik, de II. Ágost világi és egyházi privilégiumai érvényben maradnak (VI. cikkely). A lengyel korona és a többi koronázási jelvény, a kincstárban lévő értékek, ékszerek és díszek, a királyi archívum és könyvtár Szaniszlót illették (VII. cikkely). Az 1700 óta folyó északi háború során szerzett haditroféákat (svéd zászlókat, okmányokat,

¹⁰ Zsurnal, ili Pogyennaja zapiszka, 142. o.; Theatrum Europaeum. Theil XVII. Jahr 1706. 136. o.

¹¹ *Otwinowski, Erazm*: Dzieje Polski pod panowaniem Augusta II. od roku 1696–1728. Kraków, 1849. (A továbbiakban: *Otwinowski*: Dzieje Polski.) 108. o.; Theatrum Europaeum. Theil XVII. Jahr 1706. 139–143. o.; *Haintz, Otto*: König Karl XII. von Schweden. Erster Band Berlin, 1958. (A továbbiakban: *Haintz*: Karl XII.) 150–151. o. Haintz szerint a ratifikáció 1706. október 10/20-án Piotrkówban zajlott. *Haintz*: Karl XII., 155. o.

¹² Az alt-ranstädti béketárgyalásokon Svédország részéről Karl Piper királyi szenátor, királyi kancellár és Olaus Hermelin királyi államtitkár, Lengyelország részéről Stanisław Jablonowski krakkói vajda, Litvánia részéről Alexander Paulus Sapieha litván főmarsall, II. Ágost „királyi őfelsége és szász választófejedelem” nevében Antonius Albrecht von Imhoff titkos tanácsos és George Ernst Pfingsten titkos „referendarius” vettek részt. A békeszerződés szövege megtalálható az OSZK Kézirattárában (Fol. Lat. 1174. sz.): *Friderici Augusti regis Poloniae et ducis Saxoniae instrumentum pacis cum Carolo XII. rege Sveciae et Stanislao I. rege Poloniae* (1706.), kiadva: *Friedens-Tractat, so zwischen dem König von Schweden und dem König von Pohlen und Churfürsten von Sachsen den 14/24. September 1706 geschlossen worden.* In: *Um die polnische Krone. Sachsen und Polen während des Nordischen Krieges 1700-1721.* (Bearbeitet von *J. Kalisch, J. Gierowski*) Berlin, 1962. (A továbbiakban: *Friedens-Tractat.*) 175–183. o.; Theatrum Europaeum. Theil XVII. 140–143. o.

¹³ *Friedens-Tractat*, 177. o.; Theatrum Europaeum. Theil XVII. Jahr 1706. 140. o.

hadieszközöket stb.) visszaadták XII. Károlynak, a szász helyőrségeket II. Ágost hazarendelte lengyel területéről. Átengedte továbbá Krakkót és Tykocint a svédeknek, mire XII. Károly nagyvonalúan megígérte, hogy a svéd garnizon kivonul Lipcséből és Wittenbergből. (A szerződésben foglaltak betartásáért a Német-Római Birodalom császára, Anglia királynője és a Németalföldi Egyesült Államok vállalták a garanciát.) A békekötés sürgősségét a hathetes ratifikálási határidő bizonyítja.¹⁴

Az alt-ranstádti béke hivatalos kihirdetésére addig nem kerülhetett sor, amíg II. Ágost személyi biztonságáról nem gondoskodtak. A tárgyalások lezárása pillanatában óriási szereg főparancsnoka volt – táborában csak a Mensikov-féle orosz had harmincezerre rúgott –, vele szemben Mardefeld svéd tábornok nyolcezer svédje és húszezer Szaniszló-párti lengyel állt.¹⁵ Ebben a szituációban II. Ágostnak folyamatosan alakoskodnia kellett: fegyverben álló katonáit és az oroszokat nap mint nap a küszöbön álló csatára tüzelte, titkos futáraival pedig Mardefeldet győzködté az összecsapás értelmetlenségéről, feltárván előtte a szászországi tárgyalások eredményeit. A svéd tábornok bizalmatlansága miatt 1706. október 29-én Kalisz térségében – a békeszerződés ellenére! – mégis sor került a csatára. Ha hihetünk Mensikov cárhoz intézett jelentésének, akkor Mardefeld gyanakvása ötezer svéd és ezer lengyel katona életébe került.¹⁶

Szörnyű érzések kavarghattak az akarata ellenére győztes csata után II. Ágostban. Személyesen kellett tisztáznia magát XII. Károly előtt a be nem kalkulált esemény miatt. A kaliszi csata után hazasietett (Szászországba ment), ahol XII. Károly parancsára I. Szaniszlóval kellett találkoznia. Megaláztatása Lipcsében azzal folytatódott, hogy saját kézzel írt levélben kellett gratulálnia I. Szaniszlónak a trónra lépése alkalmából. A lengyelországi hivatalnokainak címzett másik levelével az új király iránti lojalításra és lelkiismeretes szolgálatra utasította egykori tisztviselőit. De az aláíráskor használt titulusi között már nem szerepeltethette a lengyel királyi címet.¹⁷

Európa nyugati fele a lengyel válság megszűnését olvasta ki a 1706-os alt-ranstádti békéből, úgy értékelte, hogy a nagy északi háború a Rzeczpospolita kiválásával egyszerű északi háborúvá redukálódott, a koalíciók kötésének ideje elmúlt északon, a konfliktus csak a két háborúzó országra, Svédországra és Oroszországra szűkölt. XII. Károly érvényesíteni tudta akaratát Európában, mégpedig kettős okból. Egyrészt az európai nagyhatalmak érdekeltek voltak a vesztfáliai békerendszer megőrzésében, másrészt legalább ugyanilyen fontosnak tartották a svéd fegyverek eltávolítását Európából (Szászország-

¹⁴ Friedens-Tractat, 177–183. o.; Theatrum Europaeum. Theil XVII. Jahr 1706. 141–143. o.

¹⁵ Piszma i bumagi imperatora Petra Velikovo. t. IV/2. Szankt-Petyerburg, 1900. (A továbbiakban: Piszma i bumagi.) 1195–1196. o.; Zsurnal ili Pogyennaja zapiszka, 153. o.; Szolovjov, Sz. M.: Szocsinyenyija. Isztorija Rossziji sz drevnyejsih vremjon. Knyiga VIII. tom 15. Moszkva, 2001. (Reprint) (A továbbiakban: Szolovjov: Isztorija Rossziji.) 190. o.

¹⁶ Szolovjov: Isztorija Rossziji. Maga Arvid Mardefeld tábornok 1760 tisz- és katonatársával az oroszok kezére került. Őket később kicserélték a stockholmi orosz foglyokkal. Zsurnal, ili Pogyennaja zapiszka, 153. o.

Konopczyński Władysław, a már idézett lengyel történész, II. Ágost uralkodói teljesítményét Lengyelország történetének legsötétebb korszakaként ábrázolja. Megjegyzi, hogy Vitéz Boleszláv lengyel király 47 csatájából csak egyetlen egyet veszített el, II. Ágost viszont ugyanennyi csatájából egyetlen egyet nyert meg, a kaliszi csatát, azt is akarata ellenére. Konopczyński, Władysław: Od Sobieskiego do Kościuszki. Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań, 1921. 72. o., Haintz: Karl XII. 156. o. (Haintz Mardefeld formában szerepelteti a svéd tábornok nevét.)

¹⁷ *Voltaire*: Geschichte Karls XII., 91. o.

ból, a császárság területéről). Ez pedig nem jelentett mást, mint az Oroszország elleni háború folytatását. Anglia és Hollandia tanácsára I. József császár engedett XII. Károly követeléseinek a vallásszabadság ügyében, így a sziléziai protestánsok több tucat templomukat visszakaphatták főleg a nagyvárosokban (pl. Breslauban = Wrocławban). Az európai nagypolitika szemszögéből értékelhető valóságos engedmény az volt, hogy a császár Oroszország ellen irányuló, barátságtalan lépéseit szerződésben rögzítették. I. József császár nemzetközi érvényességűnek fogadta el az alt-ranstädti békét, azaz legitimnek ismerte el az uralkodóváltást a Rzeczpospolita élén, I. Szaniszlót törvényesen hatalomra került lengyel királyként és litván nagyfejedelemként ismerte el. Ez az oroszellenes lépés az orosz hadak Szilézián és Csehországon való átvonulásának a tilalmával is kiegészült¹⁸

A császárral szolidáris Anglia és Hollandia I. Szaniszlót szintén befogadta az európai királyok családjába, a svéd király és a császár megegyezése után Brandenburg-Poroszország is kockázatmentesen csatlakozhatott az új királyt elismerők táborához. Franciaország és az Oszmán Birodalom ugyancsak deklarálta az egykori poseni (poznańi) vajda legitim hatalmát.

I. Szaniszló 1704–1706 közötti uralkodása még vitatható, de II. Ágost 1706. évi lemondásával és az európai országok általi törvényesített uralkodóváltással a lengyelországi konfliktus lezárult. Legalábbis úgy tűnt, hogy megszűnt. Az új király úgy intézkedett, „mintha teljesen ura lenne a Rzeczpospolitának,” híveit, rokonságát magas tisztségekbe emelte. Már említett távoli rokonát, unokahúga férjét, az 1703-ban még Rákóczi-barát Józef Potockit a korona főhetmanságával jutalmazta,¹⁹ nagybátyja, Jan Stanisław Jabłonowski, a rusz (Ivovi) vajdája kancellár, az „öreg Sapieha”, majd annak fia nagyhetman, a hozzá pártolt litván főhetman, Michał Wiśniowiecki a rusz vajdája,²⁰ Lancz-koroński krakkói alkamarás pedig krakkói vajda lett. Nem feledkezett meg a koronázó, Ivovi érsekről sem, Zieliński érsek a primásságot érdemelte ki a király részéről, egyelőre pápai jóváhagyás nélkül.²¹

Látható és érzékelhető, hogy I. Szaniszló király II. Ágost lemondását és Lengyelországból való távozását a belpolitikai válság végleges megoldásaként kezelte. Magabiztos intézkedéseiből, a cím- és rangadományozásokból azt olvashatjuk ki, hogy a király nélkül maradt sandomierzi konföderációra úgy tekintett, mint egy létalapjától megfosztott politikai tömörülésre, amelynek a behódolása rövid időn belül várható. A volt Ágost-hívek, a sandomierziek csatlakozásával Lengyelország egysége majd helyreáll – szövögette terveit Szaniszló –, és Svédországgal szövetségben, a közös lengyel–svéd ellenség, azaz Oroszország, az eredeti, az 1667 előtti lengyel–orosz és az 1661 előtti svéd–orosz határok mögé úzható.

¹⁸ Zsurnal, ili Pogynennaja zapiszka, 145–146. o.; *Haintz*: Karl XII., 169–174. o.

¹⁹ *Zielińska, Teresa*: Poczet polskich rodów arystokratycznych. Warszawa, 1997. (A továbbiakban: *Zielińska*: Poczet.) 257. o.

²⁰ *Gąsiorowski, Antoni* (Red.): Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Tom X. Kórnik, 1992. (A továbbiakban: *Gąsiorowski*: Urzędnicy) 171., 195. o.; *Orwinowski*: Dzieje Polski, 119., 127. o.; *Ciara, Stefan*: Senatorowie i dygnitarze koronni w drugiej połowie XVII wieku. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1990. 160–161. o.

²¹ *Orwinowski*: Dzieje Polski, 127. o.

Vizsgáljuk meg, volt-e realitása I. Szaniszló politikai számvetésének? S egyáltalán: hogyan reagáltak a sandomierzi konföderáció tagjai II. Ágost váratlan lemondására? S ami még ennél is fontosabb: hogyan viszonyult I. Péter cár az áruláshoz, az 1698 óta élő, többször is megújított szerződés felrúgásához?

A Rzeczpospolita megosztottságának fenntartása (1707)

Péter cár igen későn, Mensikov 1706. november 24-én/december 5-én írott leveléből értesült Ágost arcucsapással felérő kapitulációjáról. A lengyelországi orosz hadak főparancsnoka, hogy uralkodója előtt felelősségét némiképpen csökkentse, az alábbi javaslattal hozakodott elő: „ha Ő Kegyelmessége mihamarabb hozzánk (az orosz hadak főhadiszállására, Zsolkára/Żółkiewbe – G. S.) méltóztatna érkezni, akkor igen hamar új királyt lehetne választani (mocno szkoro drugovo korolja vibraty), amit a lengyelek, úgy vélem, az Ön jelenlétében hajlandók lennének támogatni,…”²² Mensikov felvetését azonnali cselekvés követte. I. Péter cár dacolva az időjárási viszontagságokkal – Pétervárról indulva, Velikije Lukit, Szmolenszket és Kijevet érintve – már 1706. december 28-án/1707. január 8-án Zsolkván (lengyelül Żółkiewben) termett, ahová a sandomierzi konföderáció vezetőit is mozgósították. A konföderáció vezetője (marsallja), Stanisław Denhoff (Dönhoff) mellett tekintélyes főurak, jelentős politikai befolyással rendelkező személyek futottak be a zsolkvai orosz főhadiszállásra: pl. a korona hetmanjai, Adam Sieniawski főhetman, Stanisław Rzewuski nagyhetman, Konstanty Szaniawski kujáviai püspök, Janusz Wiśniowiecki krakkói és vilnai vajda, Ludwik Pocij litván főkinstartó és mások. Feltétlenül ehhez a politikai tömbhöz tartoztak még a Sapiehák adáz ellenségei, a litván Ogińskiek, Mikotaj nagyfejedelemi kincstárnok, a trocki (trakai-i) kastellán és öccse, Grzegorz Antoni litván nagyhetman (1703-tól),²³ továbbá Marcin Wołłowicz, a Litván Nagyfejedelemség főmarsallja is.²⁴ A megváltozott – II. Ágost király lemondása utáni – helyzethez mind Oroszországnak, mind a sandomierzi konföderációnak új stratégiát kellett kidolgoznia. Az orosz és a II. Ágost lengyel király hatalmának védelmére alakult sandomierzi konföderáció együttműködését újra kellett szabályozni. E nem könnyű feladat megoldására hívták életre az érdekelt felek a tárgyaló delegációikat. A lengyeleket és a litvánokat egyaránt tömörítő konföderátusok tárgyaló küldöttségét J. Wiśniowiecki krakkói és vilnai vajda vezette, a cári akaratot Gavriil Golovkin kancellár és Grigorij Dolgorukij orosz varsói követ, belső tanácsos képviselte.²⁵

²² Pisma i bumagi, t. IV/2. Szankt-Petyerburg, 1900. 1133–1136. o.

²³ *Feldman, József*: Polska w dobie wielkiej wojny północnej, 1704–1709. Kraków, 1925. (A továbbiakban: *Feldman*: Polska w dobie.) 205–206. o.; *Żelińska*: Poczet, 189–190. o.

²⁴ *Feldman*: Polska w dobie, 205–206. o. A sandomierzi konföderációhoz csatlakozottak szinte teljes névsorát közli *Kamiński, Andrzej*: Konfederacja sandimoerska wobec Rosji w okresie poaltransztadzkim, 1706–1709. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1969. című munkájában.

²⁵ Nem „Golovin főkancellár,” mint ahogyan Márki Sándor írta (*Márki*: Nagy Péter cár 16. o.), hanem Golovkin. Ugyanis volt Golovin nevű kortársa is Golovkinnak. Mégpedig, Golovin. Fjodor Alekszejevics gróf, a híres diplomata. Neki tulajdonítják Oroszország külképviseleteinek megszervezését. Később Szibéria helytartója. 1706-ban halálozott el. *Pavlenko Ny. I.*: Ptyenci gnyezda Petrova. Moszkva, 1994. (A továbbiakban: *Pavlenko*: Ptyenci.) 389. o.; *Molcsanov, Ny. Ny.*: Diplomatyija Petra Pervovo. Moszkva, 1984. 199. o.; de vigyázat! A Golovkinok közül is több államférfi ismert. Témánk tárgyalásakor Golovkin, Gavriil Ivanovics grófról, kancellárról van szó, aki az 1706-ban meghalt Golovin után vette át a „Külgymnisztérium” vezetését. A

A lengyel követek J. Wiśniowiecki vajda vezetésével február 16/27-én, vasárnap 12 órakor érkeztek Nagy Péter főhadiszállására. A 11 hintóból álló menet fogadására cári testőrök sorakoztak fel, s az állami delegációknak kijáró tisztelettel és pompával fogadták az érkezőket. A konföderáció delegációjának vezetője J. Wiśniowiecki üdvözlő beszédében megerősítette a lengyelek és litvánok szövetség melletti elkötelezettségét. Kiemelte, hogy Lengyelország és Litvánia számára a jövőben is elengedhetetlen Oroszország katonai és pénzügyi támogatása, s a konföderáció nevében ígéretet tett arra, hogy a két évvel ezelőtti szerződés változatlanul érvényben marad a közös cél megvalósításáig, azaz, a svédek fölötti győzelemig.²⁶ Az ünnepélyesség és az udvariaskodás viszont már az első tárgyalási napon félbeszakadt, mert a lengyel konföderáltak kifogásolták az orosz segédhad élmezőny kvótáját, a háború és járványok által sújtott lengyel vajdaságok (brześci [breszti], belzi, chełmi) porciózástól való felmentését szorgalmazták a cárnál. Hasonlóan katasztrofális volt a helyzet a sandomierzi, a sieradzi, a łęczycai, a lublini vajdaságokban is, de ott a rekvirálások miatt – állították a lengyel delegátusok. Megpróbálták elérni annak kimondását, hogy a károkozásért a cári katonaságot terheli a felelősség, következésképpen a kárt szenvedő vajdaság birtokosai anyagi kompenzációra tarthatnak igényt. Kérték, hogy ennek a summának bekalkulálásával a cár a Rzeczpospolitának beígért pénzügyi támogatását arányosan emelje meg. A konföderáltak további anyagi természetű kifogása a cári segélypénzek rendszertelenségére vonatkozott. Hiányolták, hogy a beígért „orosz milliók” nem érkeztek meg a címzettekhez, csupán fél millió lengyel arany (50 000 orosz rubel) kifizetésére került sor. Szóvá tették a lengyel-litván követek a nemesség régi sérelmét, amely az exportcikk (ökrök, gabona) szabad szállítását korlátozta. Mind szóban, mind írásban kérték, hogy a lengyel árucikkek akadálytalanul eljuthassanak Rigába, Królewiecbe (Königsbergbe) és Gdańskba, sőt, vámmentesen érkezhessenek a szóban forgó kikötőkbe. Ugyanolyan vámmentességet követeltek a lengyel kereskedők számára is, mint amilyet az áruközvetítésben résztvevő orosz kereskedők élveztek. Az utóbbiak megjelenése a lengyel „piacon” nagy veszteséget okozott és okoz a hazaiaknak – jelentették ki a delegáltak a sérelmek elősorolása folyamán –,

magyar nyelvű források gyakran „kamarás,” „belső kamarás” címeikkel is felruházzák. Valóban, a „posztelnyicsij” rang tulajdonosa is volt, amit szószerint „a belső szoba, hálószoba öreként, a hálókamra öreként” fordíthatunk, de az értelemszerű fordítása. „a belső titkok ismerője.” I. Péter cár egyik legbizalmasabb emberéről van itt szó, s nem véletlenül. Ugyanis ő a cár anyjának a rokona volt. (Golovkin a fia, Alekszandr Gavrilovics Nyugat-Európából Magyarországon keresztüli hazatérése ügyében levelezett Rákóczival.); *Pavlenko*: Ptyenci, 389. o. A Golovkinokhoz hasonlóan a Dolgorukijokból is többen szolgáltak I. Péter alatt. A leggyakrabban emlegetett Dolgorukij, (Dolgorukov) Grigorij Fjodorovics, aki a XVIII. század eleji diplomáciatörténetben egyedülálló teljesítménnyel büszkélkedhetett: 15 éven át volt a lengyelországi ügyekért felelős diplomata, de különböző beosztásokban, hol „ambasador”, hol „posol” minőségben. (Érdekes, hogy Hopp Lajos csak a testvéréről, Jakov Fjodorovicsról tesz említést. *Hopp Lajos: A Rákóczi-emigráció Lengyelországban. Irodalomtörténeti Füzetek*, 80. sz., Budapest, 1973. 23. o.) A harmadik Dolgorukij, Vaszilij Lukics, a nagybátyjuk. Ő is Péter cár diplomatája, 1706–1709 között ő is Lengyelországban dolgozott. Feladatának „íránya” Szászország (II. Ágost), Brandenburg-Poroszország (I. Frigyes) volt. Később Dániában szolgált 13 éven keresztül. Fontos tudni, hogy az elsőrangú diplomaták huzamosabb ideig nem tartózkod(hat)tak külföldön, a második vonalba tartozó diplomaták voltak a szakmabeliek, az igazi karrierdiplomaták. *Altbauer, Dan: The Diplomats of Peter the Great*. In: *JBfGOE* 1980/1. 1–16. o.; *Turitowa, Swietlana: Rosyjscy przedstawiciele dyplomatyeczni w Rzeczypospolitej w XVII–XVIII w.* In: *KH* 1998/2.; *Molcsanov: Diplomatyija Petra Pervovo*, 198–199. o.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy „Jakov Jegorovics Dolgorukij orosz tábornokkal,” „Mihail Mihajlovics Golovkin diplomatával” nem tárgyalhattak Rákócziék. *Köpeczi Béla: II. Rákóczi Ferenc külpolitikája*. Budapest, 2002. 21. o.

²⁶ Piszma i bumagi, t. V. Szankt-Petyerburg, 1907. 471–473. o.

mert a 2 lengyel groszy (garas) = 1 (ezüst) kopejka átváltási arány a kopejka ónnal vagy ólommal történő rontása miatt felborult. Az adásvételt szinte megbénító ezüstözött (poszreblenije) kopejka nem maradhat forgalomban – követelte határozottan a sandomierzi konföderáció tárgyaló küldöttsége.²⁷

Az anyagiak mellett komoly feszültségforrásnak számított az ukrán kérdés is. A Jobbparti Ukrajnában orosz segítséggel levert Palej-kozákfelkelés után a „győztes” cári katonaság nem vonult ki a Rzeczpospolita ukrán vajdaságaiból, hanem már három éve megszállás alatt tartotta azokat. A cár ezen idő alatt többször is ígérte a megszállt várak, vajdaságok (Belaja Cerkov, Korszuny, Vinnyica, Szokal, Sztanyiszlavov stb.) visszabocsátását, mégsem teljesítette a lengyelek óhaját. Ezért 1707 februárjában Zsolkván, az egykori Sobieski királyi kastélyban rezidáló I. Péter cárnak és környezetének fenyegetőleg megismételték a lengyel követelést: a konföderáció és Oroszország további együttműködésének megkérdőjelezhetetlen feltétele a cári (reguláris) katonaság, illetve a kozák és kalmük szabadcsapatok kivonása Ukrajnából, illetve az onnan leszerelt és elszállított ágyúk, puskák és egyéb hadiszerek visszaszolgáltatása.²⁸

Egy héten át folyt a lengyel panaszáradat; a cári meghatalmazottak átvették az írásba foglalt, pontokba szedett kérelmet és közeli választ ígértek a cár nevében. I. Péter cár február 22/március 4-én búcsú-audiencián fogadta a Wiśniowiecki-féle delegációt és biztató szavakkal bocsátotta vissza őket a konföderáltak fővárosába, Lvovba. A szerencsésen fennmaradt, Golovkin kancellár és Dolgorukij belső tanácsos nevével jegyzett válaszdokumentumból rekonstruálhatjuk a lengyel–litván kérések teljesítését, illetve elutasítását. Az orosz fél 19 cikkelyben összegezte válaszát, s terjesztette elő azt a konföderációnak elfogadásra.

Tekintettel arra, hogy az alt-ranstádi béke értelmében II. Ágost lengyel királysága és litván nagyfejedelemsége megszűnt, az orosz–lengyel szövetséget újból meg szükséges erősíteni az 1686. évi „örökérvényű béke” alapján – hangsúlyozták az oroszok. Az orosz fél az új államokmányban az 1686-os – a Dnyeper folyó vonalán húzódó – orosz–lengyel határ visszaállítását ígérte, vagyis arra kötelezte magát, hogy kivonja a Palej-felkelés elfojtására a Jobbparti Ukrajnába vezényelt hadait és Ukrajna okkupált részeit visszaadja Lengyelországnak. Nem csak lengyel, de orosz érdekekből fakadóan vállalta Oroszország továbbra is, hogy segélyhadakkal támogatja a konföderációt a Svédország elleni háborújában, a konföderáció hadseregének továbbra is subsidiumot biztosít. Annak kifizetésére viszont csak a tényleges hadműveletek megkezdésekor kerülhet sor – rögzítette az anyagi támogatás feltételét a szerződés. A közös cél elérése – azaz, a XII. Károly és I. Szaniszló hadseregének megsemmisítése – érdekében a lengyel területről Oroszországba elszállított lengyel ágyúk hiánytalan visszaszolgáltatását ugyancsak megígérte az orosz fél.²⁹ Mivel pedig Oroszország már eddig is sok pénzt fektetett be a Rzeczpospolita vé-

²⁷ Pizma i bumagi, t. V. Szankt-Petyerburg, 1907. 477–488. o.

²⁸ Uo. 490-491.

²⁹ Pizma i bumagi, t. VI. Szankt-Petyerburg, 1912. 393–394. o. – a visszakövetelt ágyúk lajstromát ismerjük. A lengyelek az ukránai váraikból elszállított lövészerszámokról több ízben is részletes kimutatást adtak át az orosz kancellárnak. I. Péter cár az egyébként nem korszerű ágyúk visszaszolgáltatását nem tagadta meg, csupán halogatta. Arra hivatkozott, hogy az orosz–svéd háború kimenetele kétséges, ezért óvatosságból biztonságos távolságba helyezte el azokat.(?) A mintegy 20 db különböző kaliberű ágyú között a legrégebbit még 1563-ban öntötték az utolsó Jagelló király, Zsigmond Ágost idején. 3 db 1635-ben készült, 12 fontos ágyú a

delmére, elvárja, hogy a Rzeczpospolita az orosz segélyhadat a jövőben is éllemezze. Oroszország ragaszkodik ahhoz, hogy a lengyel, litván lakosság az orosz segélyhadat hat hónapon keresztül teljes mértékben ellássa (katonáit éllemezze, lóállományát takarmányozza), ezen felül további porciót nem követel. Amennyiben a cári katonák részéről önkényeskedés fordulna elő, a 6., 8. cikkely értelmében vegyes bizottság vizsgálja ki a panaszokat és a sérelmeket, a vétkeseket szigorúan megbüntetik. Cár öfelsege, I. Péter hozzájárul ahhoz, hogy a porcióztatásra kijelölt területek nagysága ötezer portával csökkenjen, fýmódon tizenötezer portára redukálódjon. Tekintettel a háborús pusztításokra, Pinszk és körzetében cári katonaság nem állomásozik, de Podólia és a többi megnevezett vajdaság porció kötelezettségétől nem tekinthet el (11.,13. cikkely). És hogy kevesebb panasz szülessen az élelemadó behajtásakor, a porcióztatás jogszerűségén lengyel megbízottak örködjenek, a begyűjtés menetére lengyel komisszárok ügyeljenek. Ugyancsak méltányolható a konföderáltak azon kérése – ismeri el az orosz fél –, hogy a nemesi és egyházi udvarházak mentesek legyenek a beszállásolástól, a királyi birtokok pedig minden szolgáltatás alól.³⁰

Látható, hogy I. Péter nem fukarkodott az ígéretekkel. Kilátásba helyezte az orosz segélycsapatok létszámának növelését, a lengyel háborús kiadások fedezését, a kozákok által megszállt ukrainai területek maradéktalan visszaadását. Ezen kívül a lengyel, litván „főszereplők” – a színtalalok mögött – még cári jutalomra is számíthattak.

A sandomierzi konföderáció saját, politikaformáló centrumában, Lvovban, Stanisław Szembek prímás-érsek meghívására a konföderátusok a Rzeczpospolita alkotmányos helyzetéről tanácskoztak. A II. Ágost kegyéből 1705-ben, az elhalálozott Radziejowski helyére prímás-érsekké előrelépett Szembek az alt-ranstádti béke után interrexnek tekintette magát, s mint ilyen, az Rzeczpospolita alkotmányos életének a mihamarabbi beindításán munkálkodott. Legégetőbb feladata a királynélküliség időszakában a királyságba vezető út lerövidítése volt. Mivel királya nélkül a Rzeczpospolita működésképtelenségre volt kárhoztatva, ezért mindenkinek elemi érdeke füződött a kaotikus állapotok felszámolásához. A Ivovi általános gyűlésen (walna rada = conventus generalis – 1707 februárja) arról szónokolt a prímás-érsek, hogy II. Ágost „szörnyű, hallatlan, szégyenteljes módon, a Rzeczpospolita jogával és szabadságával ellentétesen” cselekedett, ilyet „nem-hogy a haza, de más, idegen országok sem láttak” eddig. Olyannyira megalázta és prostituálta magát a lengyelek szabad akaratából választott királya, II. Ágost, mint senki más Európában. Mivel a király lemondásával megszűnt a Rzeczpospolita első rendje (király = primus ordo) – állapította meg Szembek ideiglenes államfő –, a maradék kettőnek kell sürgősen döntenie a haza sorsáról. 1704-ben „a király megoltalmazására” (circa tuitionem majestatis) alakult meg a konföderáció, most, 1707-ben „a szabadság megoltalmazására” (circa tuitionem libertatis) kell működnie. „Nincsen királyunk, de akárcsak őt, úgy a szabadságunkat is az életünkkel védelmezzük.”³¹ Szembek beszéde, majd testvérének, a korona alkancellárjának, Jan Szembeknek a hozzászólása is a sandomierzi konfö-

„Władysław król polski” (IV. Ulászló [1632–1648]) nevet viselte, a legnagyobb kaliberűek 1637-ben kerültek ki az öntödekből. Az egyik, egy 24 fontos, valamikor Krzysztof Radziwiłł litván herceget, a másik, egy 27 fontos, Janusz Radziwiłł litván herceget szolgálta. A felsorolt példák félreérthetetlenül arra utalnak, hogy a lengyel hadsereg ütöképességének emeléséhez még a 70–100 év előtt gyártott lövegeket sem nélkülözhatték!

³⁰ Piszma i bumagi, t. VI. Szankt-Petyerburg, 1912. 496–503. o.

³¹ *Feldman*: Polska w dobie, 211–213. o.

deráció megújításáról, legitimitásáról és felelősségéről elmélkedett, habár a „ki legyen a király?” életbevágóan fontos kérdésre egyikük sem adott választ.

A konföderátusok Lvovi országos gyűlése ebben az óvatoskodó, Zsolkvára tekingető bizonytalanságban folytatta munkáját, üres vitákkal, jogi eszmefuttatásokkal múlatta a drága időt. A szenátorok és a képviselők fejlett jogérzékét, vagy talán a Rzeczpospolitaiban uralkodó alkotmányos tisztázatlanságot és zűrzavart szemléltessük néhány képviselő felvetésével!

1. Igaz, hogy II. Ágost lemondott a koronáról és azt átadta I. Szaniszlónak, ám erre nem volt törvényes joga. Az 1669. évi alkotmány értelmében ugyanis a királyi címről való lemondás után az interregnum jogi helyzete áll elő, amikor is a Rzeczpospolita legfőbb jogának érvényesítésére, a szabad királyválasztásra kell sort keríteni.

2. II. Ágost nem ruházhatja fel uralkodói jogokkal azt a személyt, akit a Rzeczpospolita nem választott meg alkotmányos úton királyának. Leszczyński nem lehet koronás fő, mert nem a szejm, hanem a varsói konföderáció nyilvánította – svéd nyomásra – királynak. A törvénytelenül trónra ültetett poznańi vajda nem egyéb, mint trónbitorló.

3. Amennyiben bebizonyosodna, hogy II. Ágost király erőszak hatására tette le a koronáját, úgy a politikai helyzet kedvezőre fordulásával térjen vissza a királyságába. Tehát az interregnum kihirdetése szükségtelen.

4. A podóliai vajda, Humiecki kétségbeesésében így kiáltott fel: „Hát van királyunk, vagy nincs?” Mert ha van, akkor a konföderáció bármilyen határozata törvénytelen, ha pedig nincs királyunk, akkor a királyválasztás előkészítéséről, azaz a vajdai és tartománygyűlések (szejmikek) összehívásáról kell tanácskozni. A vélemények sokszínűségét és ellentmondásosságát ismerve, meglepetést szinte senkinek nem okozott a Lvovi országgyűlés 1707. március 17-én határozathozatal nélküli feloszlása.³²

Oroszország minden eszközt bevetett Lengyelországban és Litvániában azért, hogy konzerválja a Rzeczpospolita megosztottságát. Hiszen a lengyel–litván testvérháború egy félig baráti, félig ellenséges országban garantálta az orosz jelenlétet, egy oktrojált királyválasztás pedig legitimálhatta a sandomierzi konföderáció fennmaradását, végeredményben az Oroszországgal kötendő újabb egyezményeket. Oroszország tehát, a saját érdekeit szem előtt tartva, semmiképpen nem engedhette meg az erőviszonyok áttolódását I. Szaniszló oldalára, mert a Rzeczpospolita egységesülése I. Szaniszló mögött Svédország és a Rzeczpospolita teljes katonai kapacitását rá, keleti irányba zúdíthatta volna. A vészhelyzet elhárításához tehát elodázhatatlanul szükségesnek látszott az új királyválasztás!

A királyválasztás alkotmányos kereteit Szembek prímás-érsek és Denhoff marsall azal teremtette meg, no meg I. Péter cár türelmetlenségét is azzal csitította el, hogy 1707. május 23-ra (po Rimszkomu kalendarju) Lublinba általános gyűlést hirdettek meg a szabad királyválasztás (wolna elekcja) napirendi pontjával. A cár – érthető módon – gyanakvással és bizalmatlansággal kezelte a lengyelek ígéreteit, hiszen semmi és senki nem tudta garantálni számára a biztos végeredményt, vagyis egy II. Ágost helyébe lépő, annak oroszpárti kurzusát folytató új választott királyt. Éppen ezért, I. Péter cár a konföderáció vezetőivel folytatott tárgyalásai mellett nem feledkezhetett meg a nemzetközi dip-

³² *Feldman*: Polska w dobie, 210–216., 219. o.

lomáciáról sem. Erőfeszítéseket tett arra, hogy európai nagyhatalmak bármelyikével, akár Svédországgal, akár Franciaországgal, akár a Német-Római Császársággal hivatalos együttműködést alakíthasson ki. Oroszországnak minden diplomáciai variáció megfelelt volna, akár egy svéd–orosz béke, akár egy katonai szövetség a császársággal Franciaország és Svédország ellen. I. Péter külpolitikai stratégiáját egyetlen dolog, a nemzetközi elszigeteltség megakadályozása vezérelte. Legyen szó háborúról, vagy békekötésről. Oroszország számára bármelyik alternatíva elfogadhatónak tűnt, de csak valakivel szövetségben.

Ebből a szempontból különösen érdekes I. Péter cár levele, amelyet Zsolkvából 1707. április 27/május 8-án intézett I. József császárhoz. Az igen hosszú íromány kiemelt jelentőségéről a teljes uralkodói titulusok használata már eleve árulkodik. I. Péter emlékeztette I. József császárt arra, hogy 1697-ben apjával, I. Lipót császárral közösen juttatták Lengyelország trónjára II. Ágostot, Szászország választófejedelemét a francia jelölttel, Contival szemben. Oroszország az 1700 óta folyó, Svédország elleni háborúban mindvégig II. Ágostot és Lengyelországot támogatta segélyhadakkal és pénzsegélyekkel. A vereségek ellenére 1701-ben is, 1703-ban is szerződésileg kötelezte magát a jövőbeni segítségnyújtásra. Az 1703. évi szövetség erejénél fogva a cári kincstárból 300 000 rubelt (= 3 000 000 lengyel aranyat) utaltak át II. Ágostnak a katonák kifizetésére, ezen felül egy 12 000 főnyi, cári zsoldban álló segélyhad küzdött a lengyelek oldalán a különböző csatákban. A kaliszi győzelem (1706. október 29.) egyedül „Mensikov herceg” érdeme volt – hangsúlyozta a cár –, pedig a csatában jelen volt II. Ágost király is. Mint később kiderült, akkor már hitszegően, csak a látszat kedvéért maradt a csatatéren, mert orosz szövetségese háta mögött csalárd módon „több nappal a csatát megelőzően” (za mnogije dnyj do batalijj) békét kötött XII. Károllyal. Ráadásul nem csak békét kötött, hanem Alt-Ranstädtben lemondott a lengyel királyságáról is I. Szaniszló javára. II. Ágost a legalantasabb dolgot követte el – az országa és szövetségese iránti esküszegést és a szövetséges kiszolgáltatását az ellenségnek –, amiért a „Mindenható Isten bosszúja” (otomscsenyjje Vszemoguscsevo Boga) biztosan utoléri. Oroszországot leginkább az alt-ranstádi béke 11., 12. és 20. §-a sérti, mert az uralkodásra méltatlan II. Ágost a nála szolgálatot teljesítő cári alattvalókat kiszolgáltatta a „svédnek”. Egyik pillanatról a másikra 12 orosz ezred – egyenként 1600 ember – került svéd hadifogságba, de még a cár személyes fődiplomatajának, Patkul Reinholdnak³³ sem biztosított menedéket XII. Károly bosszújától (az

³³ Patkul, Johann Reinhold livóniai nemes, aki többi nemes társával együtt súlyos anyagi veszteségeket szenvedett el az 1680-tól elkezdődött reduktiótól. Az eladományozott királyi birtokok visszavételét XI. Károly (1672–1697) nem csak Svédországban, hanem valamennyi svéd tartományban elrendelte. Miután a XI. Károlynál személyesen tiltakozó Patkul kudarcot vallott, gyűjtő hangú levelekkel buzdította ellenállásra a nemesiséget. Patkulra kimondták a halálos ítéletet a lázítás miatt, de az ítélet végrehajtása elől sikerült Varsóba szöknie. II. Ágost tanácsadója lett a livón ügyekben. Ő sugallta a lengyel királynak azt az ideát is, hogy Livóniát szász – nem lengyel! – csapatokkal foglalja el, s ezért a livón nemesség hálából II. Ágost örökletes királyságát deklarálja Livóniában. Mihelyt Livóniát, mint Lengyelország tartományát örökletes királysággá nyilvánítják, ez az esemény maga után vonja az egész lengyel királyság örökletessé tételét – jósolta az egykori svéd alattvaló. 1701 novemberében viszont már I. Péter cár szolgálatába szegődött. Alapvető feladata a cár és a lengyel király közötti kapcsolat fenntartása volt. Patkul, mit sem sejtve a XII. Károly és II. Ágost között 1706. szeptember 24-én kötött alt-ranstádi béke 11. pontjáról – ahol II. Ágost a Lengyelországba menekült svédek kiszolgáltatására kötelezte magát, Patkul név szerint is kiemelve, zavartalanul közeledett Oroszország és Szászország között, míg nem a svédek 1707. április 6-án éjjel 12 órakor Königssteinben II. Ágost tudtával letartóztatták. I. Péter cár és diplomatainak többszöri tiltakozása ellenére sorsa eleve megpecsételődött. Hazaárulásért 1707. október 10-én lefejezték és felnégyelték „in Casimierz in Grosspolen” „a hazátlan zsoldost” (vagy a Livónia felsza-

egykori svéd-livóniai alattvaló 1702-ben engedély nélkül lépett át I. Péter cár diplomáciai testületébe – G. S.). A „becsületét feledő” szász herceg „istentelen”, „legbarbárabb szokású” (szamüh varvarszkih prav i obücsajev) lépését most azzal tetézte – folytatta haragosan a cár –, hogy a csalárd béke garantálására magát, I. József császárt kérte fel. „Barátilag és testvéreleg” (druzsebno – bratszki) fordul a cár az őt ért sérelmek korrigálása céljából a császárhoz, ahhoz a személyhez, aki a „Római Birodalom” feje, akinek alattvalója a „Szászországi Kurfürst, a Római Birodalom tagja”. A császár egyedül képes arra, hogy az igazságnak érvényt szerezzen, „államügyekben [nemzetközi vitás ügyekben] bíraskodjon” (szuda po goszudarsztvennum pravam). I. József császár ítéltesse el a „Római Birodalom más magas rangú tagjaiból és hivatalnokaiából álló bírósággal” a „nemzetközi jog [megsértését] és az esküszegést” (szuda ... vo vszjom narusenyiji priszjagi i vszenarodnüh prav). I. Péter cár kérte a császár közbenjárását az igazságtalanság megszüntetéséért, kérte az esküszegő II. Ágost elmarasztalását, a „becstelen béke” garanciájának megtagadását.³⁴

I. Péter nem elégedett meg azzal, hogy a császárnál jogorvoslatért folyamodjék, hanem az európai udvarokat is II. Ágost és XII. Károly ellen igyekezett hangolni. A császárnak szóló levéllel azonos tartalmú és hangvételű levelet kapott I. Frigyes porosz,³⁵ IV. Frigyes dán király is.³⁶ Az oroszok nemzetközi riadóláncából Róma sem maradhatott ki. XI. Kelemen pápától azt kérte I. Péter, minden oroszok cárja, „Krisztus születése után” 1707. május 18-án Lublinban dátumozott levelében, hogy a Szentatya „ne ismerje el törvényes királynak” Szaniszlót (za korolja nye priznatyi), mert őt a protestáns svéd király „erőszakkal s nem a Lengyel Királyság törvényei alapján”, hanem „a Lengyel szabadság halálát” jelentően emelte trónra.³⁷ Szaniawski kujáviai püspök, a sandomierzi konföderáció befolyásos személyisége örömmel tájékoztatta a cárt a Rómából érkezett hírekről: a Borisz Kurakin herceg³⁸ által „beadott pontokat” a pápa öszentsége hajlandó acceptálni, ha I. Péter cár országában a „római vallás szabadságát”, kolostorok és templomok korlátozás nélküli építését, a pápai követek Oroszországban való tartózkodását, illetve szabad mozgását „a latin egyház számára sajátkezüleg aláírt, az ország nagypecsétjével hitelesített diplomával” garantálja.³⁹

Magától értődő, hogy ilyen diploma kiadására Oroszországban nem kerülhetett sor és nem pusztán azért, mert a pravoszláv főpapság tiltakozott volna ellene, hanem főleg azért, mert a vallási unió, a görögkatolikus egyházi befolyás immáron egy évszázados keleti terjeszkedése feloldhatatlan ellentéteket szült Ukrajnában. Ezt az Ukrajnában hol

badításáért küzdő hazafit?). *Wittram, Reinhard*: Zur Beurteilung J. R. von Patkuls. In: Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Göttingen, 1954/4. 99–122. o.; *Uő*: Baltische Geschichte. Die Ostseelände: Livland, Estland, Kurland. 1180–1918. München, 1954. 102–104. o.; *Pavlenko Ny. I.*: Pjotr Velikij. Moskva, 1994. 128–129. o.

³⁴ Piszma i bumagi, t. V. Szankt-Petyerburg, 1907. 200–207. o.

³⁵ Uo. 207–214. o.

³⁶ Uo. 214–216. o.

³⁷ Uo. 258–259. o.

³⁸ *Altbauer*: The Diplomats of Peter the Great. In: JBfGOE 1980/1. 9. o. Gazdag információbázis a Kurakin-család levelestára, amelyet tíz kötetben publikáltak. Borisz Ivanovics Kurakinra az I. kötet vonatkozik: Archív knyazja F. A. Kurakina. t. I. Szankt-Petyerburg, 1890.

³⁹ Piszma i bumagi, t. VI. Szankt-Petyerburg, 1912. 258. o.

lappangó, hol a felszínre törő, vallásháborúvá terebélyesedő ellenségeskedést Oroszországba importálni egy „lengyel királyocska” el nem ismerése fejében, még gondolatilag is a képtelenséggel ért fel. A teljesíthetetlen feltételek megfogalmazása viszont nem zárta be a további tárgyalások előtt a kiskaput, a diplomáciai kapcsolatok alapszintű működtetése folytatódhatott.

Érdekes epizódként említjük meg, hogy I. Péter cár a megvesztegetéstől sem riadt vissza. Semmilyen ár nem számított megfizethetetlennek az orosz–svéd béke fejében. Közvetítőnek a tekintélyes angol herceget, Marlborough herceget (Malburg duk) szemelte ki a cári udvar. Az orosz–svéd béke tető alá hozásáért, de akkor is, ha a „királynő segítségével” sikerülne aláírni a békét, elképzelhetetlenül gazdag „ajándékban” részesült volna a herceg. Választhatott három orosz hercegség, a kijevi, a vlagyimiri és a szibériai hercegség közül, s bármelyiket is választja magának Marlborough hercege, élete végéig 50 000 jefimki évi jövedelemmel számolhatott. Az esedékes béketárgyalásokon folyó alkudozásnál viszont nem téveszthette szem elől az orosz érdekeket. A svédektől elvett tengerparti tartományokból csupán Dorpatot (Derptet) engedné ki a kezéből a cár, Narva visszaszolgáltatásáért különböző árakat szabott az orosz uralkodó. Hajlandó volt pénzen megváltani a kikötővárost, legvégső esetben mégis kész volt lemondani Narváról, ám „Pityerburgot minden eszközzel meg kell tartani, visszaadásáról még gondolkodni sem szabad” (A o Pityerburhe vszemi merami iszkaty ugyerzsaty za sto-nyibugy; a o otdacse onovo nyizse v müszli imety) – szólt a péteri ukáz. Ha meglesz a béke, a herceg a legmagasabb orosz kitüntetést, a Szent András Rendet is kitűzheti majd ruhájára. Olyan rubin fogja díszíteni az érdemrendet, amelyhez fogható Európában kevés van⁴⁰ – tetézte csábító ajánlatát minden oroszok cárja.

I. Péter cár, megtapasztalván a nagyhatalmak elutasító magatartását – egyikük sem hajlott semmilyen diplomáciai megállapodásra Oroszországgal –, „a diplomáciai másodvonalat” (a mi szóhasználatunk – G. S.) hozta működésbe. Manőverezési terét a lengyel korona „piacra dobásával” próbálta bővíteni.

I. Péter cár lengyel királyjelöltjei

A lengyelországi királyválasztás ügyének aktualizálása, Oroszország előnyére való alakítása felgyorsíthatta a nagypolitikai célok valamelyikének a realizálását. Ezért a cár által lengyel királynak felkért jelöltek olyan potens személyeknek számítottak a cári tervezésben, akiknek a politikai szerepvállalása a stratégiai céljai valamelyikéhez – szövetségkötés akár a háborúra, akár a békére – segíthette az időnként Európába fogadott (Szent Liga), időnként Európából kizárt (karlócai békék) Oroszországot. De ki legyen a király? Van-e jogalapja ahhoz, hogy „egy független állam trónjával” rendelkezzen?⁴¹ (Ezt a kérdést Perényi József professzor is feltette a többször idézett írásában, habár a válasszal – úgy érezzük – adós maradt.)

⁴⁰ Pizma i bumagi, t. V. Szankt-Petyerburg, 1907. 60–61. o.

⁴¹ *Perényi József*: II. Rákóczi Ferenc és I. Péter cár diplomáciai kapcsolatai a poltavai csata előtt. In: Rákóczi tanulmányok. (Szerk.: *Sinkovics István* – *Gyenis Vilmos*) Budapest, 1978. 27. o.

I. Péter cárnak nagyon óvatosan kellett eljárnia ebben az ügyben. Úgy kellett tárgyalásokat kezdeményeznie a kiszemelttel, hogy az oroszparti konföderáció, mint jogforrás, a háta mögött álljon és a konföderáció léte egy pillanatra se kerülhessen veszélybe. Azért hivatkozhatott I. Péter az ajánlat beterjesztésekor a lengyelekre, mert az 1704-es lengyel–orosz szerződés hatályából fakadóan II. Ágostnak és a cárnak minden külpolitikai akciót közösen, kölcsönös egyetértésben kellett megvalósítania. Mivel Alt-Ranstädt után (1706) nem volt királya Lengyelországnak, a sandomierzi konföderációra, illetve a primás-érsekre szállt át az uralkodói jogkör, ezért a primás-érsek, illetve a konföderáció vezetőinek bejegyzésével, a szövetségesek és a maga nevében, I. Péter cár kezdeményezhette a kiszemelt jelölt királyválasztáson való részvételét. Éppen ezért a Szembek-testvérpár és a Sieniawski-házaspár véleményét mindig figyelembe kellett vennie. Stanisław Szembek primás-érsek, mint potenciális interrex, a királyválasztás legitimitását képviselte. A II. Ágost-i, központi hivatalnokság kontinuitását a királyi alkancellár testvére, Jan Szembek jelentette meg. A testvérpár és Konstany Szaniawski kujáviai püspök úgy vélekedett, hogy a lengyelek körében népszerű Sobieski-fiúk valamelyike (Jakub, Konstany, vagy Aleksander)⁴² biztosan elfogadná a trónt a konföderáltak és a cár felkérésére. Érdemi tárgyalásokra viszont csak Jakub Sobieskivel került sor. Mind a cár, mind a konföderáltak, tehát közös elhatározásból, felajánlották a híres törökverő király legidősebb fiának a koronát. I. Péter cár 1707. május 27/június 7-én két levelet is címzett a nemhivatalos királyjelöltnek. Az általánosságokat rögzítő levélben a cár Lengyelország nehéz helyzetét ecsetelte, majd a kiutat vázolta fel. A „Lengyel Királyság ... nem tudja másképpen lezárni ezt a háborút csak akkor, ha új és törvényes királyt választ és emel a trónra” (izbranyije i vozvegyenyije novovo i zakonново na presztol korolja). Márpedig Jakub Sobieskit minden lengyel szívesen látná a trónon, méltó lenne arra, hogy apja nyomdokaiba lépjen. Szó nincs arról, hogy az orosz cár beavatkozna a lengyel királyválasztás dolgaiba, de a Rzeczpospolita és Oroszország közötti élő szerződés alapján személyesen és barátilag is kéri az ajánlat elfogadására. Tudnia kell a válaszadása előtt – írta I. Péter cár a levelében –, hogy Oroszország egy lépést sem hátrál ki Lengyelországból addig, amíg a „lengyel trónra” minden szempontból elismert uralkodó nem kerül. Ennek a célnak a megvalósításához „minden eszközt, beleértve a katonai és a pénzügyi támogatást is” (kak gyengami, tak i vojszkami i vszjakimi szposzobami) hajlandó biztosítani.⁴³

Az orosz segítségnyújtás részleteivel a másik levélből ismerkedhetünk meg. Amennyiben Jakub Sobieski pozitív választ ad a megkeresésre, a primás-érsek által Lublinba összehívott országos gyűlés azonnal királlyá választja és a továbbélő lengyel–orosz szövetség alapján Oroszország mindennel támogatja és védelmezi az új királyt és országát a veszély elmúltáig. Oroszország annyi pénzt garantál a folyó háború befejezéséig, amennyi 7–10 000 „lengyel, vagy reguláris zsoldos” (vojszka polszkovo ili reguljarnovo) ellátására szükséges. Viszont, ha a „királyfi” (korolevics) saját költségén kívánna hadakozni, évi 100 000 rubelnyi (egymillió lengyel arany) subsidiumra számíthat. A Lengyelor-

⁴² Gierowski, Józef Andrzej: Kandydatura Sobieskich do tronu polskiego w czasie wielkiej wojny północnej. In: *Sobótka*. Śląski Kwartalnik Historyczny. 1980. 373–374. o.; Staszewski, Jacek: Konstany Sobieski królewicz polski. In: Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia XLVII. Wrocław, 1984. 142–143. o.

⁴³ Pismo i bumagi, t. V. Szankt-Petyerburg, 1907. 275. o.

számban harcoló cári segélyhadak fizetéséről a cár maga gondoskodik, de élmezésük a Rzeczpospolita kötelessége; „az éllemen kívül más nem kell” (krome odnyih proviantov nye berjom). A megválasztott lengyel király mellett akkor is maradnának orosz segélyhadak, ha az orosz főerők kiszorulnának Lengyelországból, azok a király parancsnoksága alatt tovább harcolnának az ellenséggel. Abban az esetben, ha „mi (I. Péter cár – G. S.) az ellenségtől nem tudnánk megtartani őt (Jakub Sobieskit – G. S.) a trónján”, akkor ő és felesége élete végéig egy oroszországi „provinciát bírhat tulajdonul” (odnu provinciju vo vlagyenyije). A kecsgetető ajánlatok elfogadhatóságát és komolyságát I. Péter cár azzal is bizonyítani igyekezett, hogy levelét sajátkezüleg írta alá és pecsételte meg. Szó szerint: „Ezen diplomát a jobb (hatályosabb, erősebb) érvényesség céljából a pecsét mellett sajátkezű aláírásunkkal megerősítjük” (dlja lutcsej szilü szej diplom pri pecsatyi szvojeju rukoju zakrepljajem).⁴⁴

Golovkin orosz kancellár a maga diplomáciai csatornáin keresztül szorgalmazta a tervezet révbe juttatását. Az egyik Szembek-rokon, Krzysztof „tengermelléki főesperes” közvetített a kancellár és „Jakub királyfi” között. Golovkin uralkodójától eltérően, egyenesen tanácsolta a felajánlott korona elfogadását és a lublini radán való megjelenést. Érdekes, hogy a „királycsinálás” forgatókönyve a gyakorlatban új momentummal is bővült. Feltehető, hogy Golovkinnak már voltak olyan információi is, amelyek az idősebb Sobieski fiú visszaközését sejtették. Ezért kerülhetett az üzenet végére a következő megjegyzés: ha Jakub elutasítaná a koronát és testvérének, Aleksandernek engedné át, akkor minden ajánlat és ígélet Aleksanderre vonatkozzon.⁴⁵

A Szembek-csoport hallgatólagosan tudomásul vette azt is, hogy I. Péter cár merészen Savoyai Jenő hercegnél is jelentkezett a maga és a lengyelek nevében a korona ajánlatával. 1707. március 17/28-i lebergi, német nyelvű leveleivel a cár arra utasította bécsi rezidensét, Heinrich Huysent (als haben Wir Unsern gegenwärtigen in Wien residirenden Minister von Huysen ... anbefohlen), hogy haladéktalanul utazzon Milánóba a herceghez Lengyelország sorsának megtárgyalása végett.⁴⁶ Április második felében megtörtént a kapcsolatfelvétel. Az instrukció értelmében az esseni születésű cári diplomatának rá kellett beszélnie a herceget a királyjelöltség elfogadására. Reális lenne Savoyai herceg pozitív döntése, mert a „lebergi általános tanácskozáson” (auf dem Lembergsche Generalconseil) jelen lévő prímás, a lengyel és litván főparancsnokok és más előkelő szenátorok a cár öfelségével egyetértésben hívják Lengyelországba. Tudnia kell a hercegnek, hogy az országban hivatalosan is deklarálták a „szabad királyválasztást” (die freie Wahl), tehát más kandidálók éppúgy megjelenhetnek a koronáért meghirdetett versengésben, mint Savoyai Jenő. Nem szabad elhallgatni, hogy Sobieski király fiát, „Prince Jacobus”-t is felkérték a királyválasztáson való indulásra. Ennek közlésekor viszont Huysen köteles volt cár öfelsége nevében „titokban hozzátenni” (ins geheim zu

⁴⁴ Pizma i bumagi, t. V. Szankt-Petyerburg. 1907. 276–278. o.

⁴⁵ Uo. 676-677. o.

⁴⁶ Uo. 129., 135. o.; *Petschauer, Peter*: In Search of Competent Aides: Heinrich van Huysen and Peter the Great. In: JbFtGOE 1978/4. 486., 491. o. Az 1703-ban Alekszej cárfi nevelőjének szegődött Huysenről és oroszországi működéséről l. még *Pekarszkij P. P.*: Baron Gusszejn: Ucsono-lityeraturnij agent russzkovo pravityelsztva v nacsale XVIII sztoletyija. In: Otyecsesztvennaja zapiszki 1860/3.; *Recke, Walter*: Heinrich Huysen. Ein Essener Stadtkind als Gelehrter und Diplomat im Dienste Peters des Grossen. In: *Zeitschrift für osteuropäische Geschichte*, 1912/1. sz.

declariren): a cár a herceget támogatná egy esetleges versengésben. Akárhány királyjelölt is lenne, azok közül „az elsőbbség Savoyai Jenőt illetné” (währe der Prince Eugeniu vor allen andern dazu bequähm). S nemcsak a herceg királlyá választása történe meg, hanem a cár öfelsége azonnal gondoskodna a megkoronáztatásáról is. Az ügy sürgősségére való tekintettel jó lenne, ha a herceg Bécsben, vagy egy másik, Lengyelországhoz közeli városban tartózkodna, mert a választás dolga május közepére, esetleg május végére eldől – egészítette ki mondandóját Huyszen. Milyen nagyszerű lenne, ha a herceg elfogadná a cár és a lengyelek felkérését, hiszen a császár stabil szövetségeseket nyerhetne Franciaország és „más ellenségei ellen” – nyilvánvalóan a császárság területén, Szászországban állomásozó svédek ellen – vázolta a ragyogó perspektívát a cár követe. Mint hozzáértő katonasember, Jenő herceg abban a kitüntető cári kegyben részesülhetett, hogy tanulmányozhatta a Huyszen által Milánóba vitt orosz haderőről készült táblázatot. Ez a kimutatás valójában azt sugallta, hogy a lengyel királyság elfogadása mögött reális erő húzódik, megvalósításához kétség nem férhet.⁴⁷

A magabiztosságot sugalló üzenet ellenére mégis kétségek gyötörték a cárt a lengyel trón miatt. Huyszen olyan utasítást is kapott, hogy milánói megbízatásával egy időben „puhatolozzon a nassauai hercegnél is” (ins geheim den Prince von Nassou zu versuchen): hogyan fogadna egy lengyel korona-ajánlatot?⁴⁸

Savoyai Jenő válaszai udvariasak, de elutasítóak voltak. Májusi üzenetei (3-i, 12-i, 14-i) a lényegét illetően azonos módon hangzottak: egy császári szolgálatban álló katona – bármennyire is kitüntető ajánlatról van szó – a császár tudta és beleegyezése nélkül ilyen kérdésben nem dönthet. A császár állásfoglalásától teszi függővé a cári felkérés teljesítését, addig is számít a cár öfelsége türelmére és megértésére.⁴⁹

A sandomierzi konföderáció másik jelentős csoportosulásának élén Adam Sieniawski főhetman állt, akit I. Péter cár ugyancsak potenciális királyjelöltként tartott számon.⁵⁰ A Szembek-csoporthoz hasonlóan igen befolyásos szereplőkből verbuválódott ez a politikai erő is. Ide tartozott többek között a konföderáció marsallja Stanisław Denhoff, Sieniawski katonai helyettese, Stanisław Rzewuski nagyhetman és nem utolsósorban Sieniawski főhetman felesége, a Lubomirski hercegi család szülöttje, Elżbieta Helena Lubomirska.⁵¹ Személye azért volt különösen jelentős, mert nem csak az egymással vi-

⁴⁷ Piszma i bumagi, t. V. Szankt-Petyerburg, 1907. 140–144. o.; „... er hat den Prinzen aus der beygelegten Tabell zuzuzeugen die ansehnliche Macht der regulirten Troupen von Ihro Czaarschen Mayestät so in Pohlen un Lithauen, wie auch unserer Cosakischen, Calmuckischen Troupen ungerechnet, mit welcher gantzen Macht Ihro Czaarsche Mayestät bereits sein denselben Prinzen vermittelst einer Verbindung durch einen Tractat sowohl zu Erlangung, als Conservirung der Chron bey Gluck und Ungluck mit allen Kräfften zu assistiren und niemahls (zu verlassen).” – Uo. 143–144. o.

⁴⁸ Uo. 162. o.

⁴⁹ Uo. 548–549., 549–550., 550. o.

⁵⁰ *Gierowski, Józef Andrzej*: Projekt układu Piotra I z A. Sieniawskim z 1707 roku. In: *Sobótka*. Śląski Kwartalnik Historyczny. 1994. 210–212. o.; *Kopyś, Tadeusz*: Rzeczpospolita Polska w okresie powstania Ferenc Rakóczi 1703–1711. In: *Studia Carolinensia* 2004/3–4. (Európa és Magyarország II. Rákóczi Ferenc korában – Europe and Hungary in the Age of Ferenc II Rákóczi. Budapest, 2003. szeptember 24–26. Nemzetközi konferencia. 46–47. o.

⁵¹ Sieniawskiné, szül. Elżbieta Helena Lubomirska (1669–1729) alig volt hatéves, amikor édesanyja meghalt, apja viszont a korona legmagasabb rangú minisztere, korona-főmarsall lett. (26 éven át viselte a tisztségét!) A félárva kislány előbb a nagybátyjánál, Hieronim Augustyn Lubomirskinél, majd egy varsói zárdában nevelkedett. Apját nagyon szerette, de az apa rosszállása ellenére is Adam Sieniawskit választotta férjéül. Há-

askodó lengyelek, hanem a királyok között is utazó diplomataként szolgált a konföderáció ügyét (egyéni, családi érdekeiről sem feledkezve meg).

I. Péter cár – Denhoff és a Sieniawski-házaspár egyetértésével⁵² – a kiszemelt királyjelöltek közé bekerült Rákóczihoz is elindította követét, mégpedig az erdélyi születésű, a moldvai vajda szolgálatából cári szolgálatba átlépett udvari tanácsosát, David Corbeát.⁵³ Azt a feladatot kapta, hogy beszélje rá a fejedelmet a korona elfogadására és a május 23-án („új stílus szerint”) kezdődő gyűlésen Rákóczi igenlő válaszána a birtokában már megtörténhessen az erdélyi fejedelem hivatalos királyjelölése. I. Péter cár Corbea nevére szóló, részletes instrukcióját az orosz hadak főhadiszállásán, Zsolkván 1707. április 21/május 2-án állították ki, és valószínű, hogy már május 15–20. között Szerencsen tárgyalt a fejedelemmel.⁵⁴ A kilencpontos követi utasítás⁵⁵ részletes elemzését már 1912-ben elvégezte a Századok hasábjain Tomasevskij Sztepan, a lvovi és a krakkói egyetemen oktató ukrán történész,⁵⁶ mi csak a megbízatás egyetlen mozzanatára, az általunk a legfontosabbnak ítéltre kívánunk kitérni.

Corbea cári „aulicus consiliarius” bizalmasan arról informálta Rákóczit, hogy a cár és a Rzeczpospolita sandomierzi konföderációjának vezetői közös elhatározásra jutottak a lengyelországi helyzet értékelésében és a nehéz helyzet megoldásában: a lengyelek – annak ellenére, hogy II. Ágost lengyel király lemondott a trónjáról I. Szaniszló javára – nem fogadják el törvényes uralkodójuknak a hajdani „poseni vajdát.” Kijelentik, hogy a XII. Károly svéd király „fegyvereinek árnyékában” (sub armis) megválasztott (1704) és

zasságába óriási hozománnyal érkezett (100 000 arany készpénzben, 10 000 arany értékű ingatlan). A házastársak közötti viszony hamar megromlott, a férj a csendes, ukrainai Brzeżanyban, a feleség a mozgalmas fővárosban, Varsóban szeretett élni. Jan Sobieski király felesége, a francia kultúráért és mentalitásért rajongó Maria Kazimiera királyné bizalmas udvarhölgyeként beleértotta magát az országos politikába. A francia befolyás erősítésének a szándékával került bizalmas viszonyba több, vezető politikussal is. Sobieski király halála után a francia párt lelkes támogatója. Rákóczi és Bercsényi biztonságának szavatolására du Héron követ kérte fel Sieniawskint, aki nem csak a menekültek elrejtéséről gondoskodott, hanem tervük, egy magyarországi felszabadító háború előkészítésében is közreműködött. Rákóczi és Sieniawskinek kapcsolata a későbbiekben sem szakadt meg, sőt gyermekeik összeházasítását is tervezték. *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXVII/1. Warszawa–Kraków, 1996. 90–91. o. L. még: *De l'Hommeau*: Emlékirat egy magyarországi utazásról 1704-ben és 1705-ben. In: Rákóczi Tükör. II. k. (Szerk.: Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes.) Budapest, 1973. 108–109. o.; *Jarochowski*, Kazimierz.: Dzieje panowania Augusta II od wstąpienia Karola XII na ziemię polską aż do elekcyi Stanisława Leszczyńskiego (1702–1704). Poznań, 1874. 271–272. o.; *Thomasevskij*, Sztepan: Ugorscina i Polcsa na pocatku XVIII w. In: *Zapiski NTS*. t. XXXV. Knyiha V. L'viv, 1908. 74–76. o.; *Nowak*, Jerzy *Robert*: A lengyelek és a Rákóczy-felkelés. In: *Tiszatáj*, 1976/6. 56. o.; *Popiolek*, Bożena: Królowa bez korony: studium z życia i działalności Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej (ok. 1669–1729) Kraków, 1996.

⁵² Piszma i bumagi, t. V. Szankt-Petyerburg, 1907. 448. o. Sieniawskiné befolyásáról a Szepeességben is beszéltek: „...die Synavskyn (Sieniawskiné – G. S.) mit ihrem anhang durch ihre practiquen sogar suchet, ermelten R. (Rákóczi) inter candidatos polonicos zu bringen, wie sie dann gar nachdenklich an Mr. Denhoff mit zweien zeilen wissen lassen, dass die sach zu Lublin vor ihre partei wohl ausgeschlagen seie, quod pro Ragozio per domesticas interpretatur.” – idézi az ukrán történész *Thomašivskij*, István: Adatok II. Rákóczi Ferenc és kora történetéhez. *Századok*, 1912/10. 762. o., 7. jegyzet. (A továbbiakban: *Thomašivskij*: Adatok.)

⁵³ *Ráday Pál* iratai, 1707–1708. II. k. (Sajtó alá rendezte: Benda Kálmán és Maksay Ferenc) Budapest, 1961. (A továbbiakban: *Ráday iratai* II.) 209. o.; Piszma i bumagi, t. VI. Szankt-Petyerburg, 1912. 2. o.

⁵⁴ *Thomašivskij*: Adatok, 766. o. I. Péter cár külön levélben kéri Rákóczit, hogy Corbea „udvari tanácsosát” (nadvornij szovjetnyik) titkos audencián fogadja. MOL G. 15. Caps. F. Fasc. 149. f. 24.

⁵⁵ Piszma i bumagi, t. V. 591–595. o. Corbea életéről, munkásságáról. *Georgescu-Buzău Gh.*: Un diplomat român la Moscova la începutul secolului al XVIII-lea: David Corbea Ceausul. București, 1957.

⁵⁶ *Thomašivskij*: Adatok, 768–770. o.

megkoronázott (1705) I. Szaniszló a Rzeczpospolitanak nem uralkodója, illegitim módon gyakorolja hatalmát. A lengyel és litván nemesség, alapvető szabadságjogával élve, szabad királyválasztásra gyülekezik Lublinba. Rákóczi fejedelem királyjelöltsége (kandydat) mind a Rzeczpospolitanak, mind a lengyel konföderáttakkal szövetséges „cár öfelségének” megtszeltetés lenne. „...hajlandó-e ezt a váratlanul adódó szerencsét megfogadni?”⁵⁷

Az orosz diplomáciai küldetés lényegét és visszhangját maga Rákóczi tárta fel az Emlékirataiban. Innen idézzük: „Igazán elmondhatom, hogy egyáltalában nem vágyakoztam a lengyel koronára, sőt, távol ettől, minden céloom az volt, hogy elkerüljem ezt a választást. Így hát elküldtem Rádayt, erdélyi kancelláriám igazgatóját Szászországba, hogy őszintén jelentse a svéd királynak a cár ajánlatát és az én feleletemet. ... Azonkívül tudattam Szaniszló királlyal, hogy a lengyel főtábornok (Sieniawski – G. S.), aki bizalmas barátom, a nagytanácsot képező valamennyi szenátorral együtt hajlandó öt elismerni, és ezzel megerősíteni választását, ha testületileg fogadja őket. A svéd király Rádaynak igen határozott választ adott, tudniillik azt, hogy csak tartsam magamat erősen a cár ellen, mert ő, a svéd király, nemsokára Lengyelországba indul és megveri a cárt. Szaniszló király viszont tudatta velem, hogy ő Isten kegyelméből Lengyelország királya, s így nincs szüksége a nagytanács kegyelmére. ... Ez a két válasz határozottan arra indított, hogy kíméletesen bánjak a cárral, igyekezzem elkerülni lengyel királlyá választásomat, ugyanakkor békét közvetíthessek a cár és a svéd király között, a francia király és a bajor választófejedelem közbejöttével, azzal a feltétellel, hogy a választófejedelmet Magyarország trónjára emelik és segítik ott megmaradni, én megtartom Erdélyt és Szaniszló király Lengyelországot. Íme, minden lépésemnek és a cárral kötött szerződésemmek titkos kulcsa, melyről senki nem tudott, csak Bercsényi gróf.”⁵⁸

A cár és a fejedelem követeinek – David Corbeának és Nedeczky Sándornak – többszöri oda-vissza küldése és fogadása mellett⁵⁹ Rákóczi jelöléséhez a sandomierzi konföderáció lublini országos gyűlésének állásfoglalását sem nélkülözhetette a cár. A meghívóban feltüntetett, május 23-ra meghirdetett lublini országos tanácskozás (walna rada) csak június 12-én kezdődött el. Ezen a fórumon kellett a Rzeczpospolita jövőjéről, egy új király választásáról dönteni, de facto a lengyel–orosz szövetség életben tartásáról határozni. S hogy mennyire a szövetség további megőrzésén volt a hangsúly, bizonyítja az a tény, hogy 1707 folyamán I. Péter cár több hónapra át Lengyelországban tartózkodott. Még ha a közel két hónapos betegségét nem is vesszük figyelembe, akkor is közel négy hónapig Zsolkva–Lublin–Varsó térségében utazgatott. Hol az ott állomásozó katonáit szemlélte, hol haditanácsot hívott egybe, hol a lengyel szenátorokkal egyeztetett. I. Péter cár „jelenléte” – Lublintól fél mérföldnyire, Jakubowiczban május 8/19. és május 28/június 8. között, majd Lublinban 1707. június 8/19-től július 6/17-ig – a lublini rada munkájára negatívan, pozitívan egyaránt hatott. Negatívan azért, mert a képviselők nem féltek kimondani a szabad választás körülményeinek csorbítását, pozitívan pedig azért,

⁵⁷ Piszma i bumagi, t. V. Szankt-Petyerburg, 1907. 591–592. o.

⁵⁸ II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. (Fordította Vas István, a tanulmányt és a jegyzeteket írta Köpeczi Béla, a szöveget gondozta Kovács Ilona) Budapest, 1978. (A továbbiakban: Rákóczi Emlékiratai) 397–398. o.

⁵⁹ *Thomašivskij*: Adatok, 766–767. o.

mert a konföderáltak mégis az interregnum kihirdetése mellett voksoltak. Szembek primás-érsek 1707. július 11-én jelentette be, hogy a Rzeczpospolita hivatalosan is az interregnum állapotát éli, és a primás-érsek az interrex jogait gyakorolja. (A magyarországi konföderáció ónodí interregnumról hozott döntése 1707. június 22-én lett hatályos, amikor II. Rákóczi Ferenc az „Ország Sátorában” aláírásával, pecsétjével szentesítette az előkészített okmányt!⁶⁰)

A sandomierzi konföderáltak képviselői – „Volniszki Mihál névű Lengyelországi Respublica emberivel” – II. Rákóczi Ferencet a király nélküli királyságba invitálták.⁶¹ Audienciájukra Munkácson, 1707. július 21-én került sor, az érdemi tárgyalásokat július 24-én Bercesényi Miklósnál, Ungvárott folytatták le. Aznap valóságos diplomáciai nagyüzem volt Rákóczi ideiglenes udvarában. Először Wolyński Michał lengyel főkövettel váltott szót a fejedelem, aztán „más hat lovú Aranyos Híntón Mosqua Czár követtye, és belső Tanácsosa Dávid Ivánovics Csorbe nevű Úr” következett, immár ismerősként („Csorbe” [= Corbea] 1707. május 15-20 között tárgyalt először a fejedelemmel Szerencse.), „...majd egy egész óráig magánossan való propositiója és a Fölséges Fejedelem replicája” zárta a délelőttöt. Ebéd előtt újabb tárgyalási fordulóval bővítették a napi programot, s úgy „három óra tájban délután asztalhoz leültenek.” A fejedelem jobbán az első és második helyen az orosz és a lengyel követek foglaltak helyet. A rangos diplomáciai eseményhez illő díszbenében „drága étkekkel és confectumokkal” kedveskedtek a vendégeknek; „...sok szép discursus, Trombita, Dob és másféle Musica meg nem szűnt” este hat-hét óráig. A nevezetes nap a fejedelem és az orosz követ négyszemközti, aznapi harmadik beszélgetésével zárult.⁶² Ugyancsak Beniczky Gáspár fejedelmi titkár naplójából tudjuk, hogy másnap este 11 órakor fejeződött be az a szűk körű, bizalmas tanácskozás, amely alaposan meghányta-vetette a cári és a lengyel ajánlatot és végül a fejedelemnek felkínált korona elfogadásáról döntött.⁶³

A Munkácson 1707. július 28-án keltezett, Nedeczky Sándor számára kiadott követutasításból,⁶⁴ valamint a fejedelmi követeknek – Klobusiczky Ferencnek, a Consilium Oeconomicum elnökének és Nedeczky Sándornak, „a Fejedelemlő Úrasszonyunk udvari Prefektusának” – szóló, Munkácson augusztus 6-án dátumozott, részletes követutasításból⁶⁵ világosan kiderül, hogy mi mindenre kellett odafigyelniük. Ezek a korabeli instruk-

⁶⁰ Rákóczi Tár, I. k. (Szerk.: *Thaly Kálmán*) Pest, 1866. 17. o. Beniczky Gáspár naplójából: 1707. június 22. „...végső Sessiója lévén az (ónodi – G. S.) Ország-Gyűlésének: kilencz óra tájban az Fölséges Fejedelem maga Sátorából az Ország Sátorában, az hol nagy frequentiával voltak az Nemes Vármegyék, az egész Senatussal együtt alá ment, Joseph Császár Törvénytelen Dominiumjának abrenuntiatiójáról való közakarattal condált solemnis Instrumentumnak, és egyszersmind Ártikulusok subscriptiójának 's pöcséltésének kedvéért.” Ugyanez legújabbban közreadva: II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma, 1707–1710. (Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta *Bánkúti Imre*) Budapest, 2005. 27. o.

⁶¹ Rákóczi Tár, I. k. 28. o.

⁶² Uo. 29–30. o. Hopp Lajos – nyilván elírásról van szó – „Corbea Dánielnek” tüntette fel az orosz követet. *Hopp Lajos: A lengyel–magyar hagyományok újjászületése. Modern Filológiai Füzetek*, 14. Budapest, 1972. 81. o.

⁶³ Rákóczi Tár, I. k. 30. o. – II. Rákóczi Ferenc Bercesényi Miklóssal, Barkóczy Ferencsel, Sennyei Istvánval és Kajali Pállal vitatta meg a hallatlanul bonyolult kérdést.

⁶⁴ *Nedeczky Gáspár: A Nedeczky család*. Budapest, 1891. (A továbbiakban: *Nedeczky: A Nedeczky család*) 248–251. o.

⁶⁵ *Nedeczky: A Nedeczky család*, 251–270. o.; *Ráday iratai*, II. 244–254. o. Márki Sándor részletezi a követutasítás egyes pontjait. *Márki Sándor: Nagy Péter czár és II. Rákóczi Ferenc szövetsége 1707-ben*. Budapest, 1913. 42., 44–49. o.

ciók Rákóczi Emlékirataival teljesen egybecsengenek azon a ponton, ahol a fejedelem azt állítja, hogy „szeretett hazánk javát” tartotta szem előtt akkor, amikor a lengyel trónra való meghívást nem hátrította el magától.

De miért változott meg Rákóczi álláspontja a május végétől eltelt két hónapban?⁶⁶ Hiszen május végén még elutasította a Lengyelországba való invitálást, július végén pedig igent mondott arra. Ne feledjük, hogy a korona-ajánlattal először az orosz cár követe jelentkezett Rákóczinál, ami nagyon váratlanul érthette őt. Ez a hirtelen előkerült lehetőség, de sokkal inkább a lengyel ügyekben való tanácsalansága arra indította Rákóczit, hogy azonnal követet küldött XII. Károlyhoz Corbea májusi távozása után. Azt sem feledhetjük, hogy a Rákóczi-ösök természetes külpolitikai szövetségese mindig Svédország volt (annak ellenére, hogy 1657-ben, a közös lengyel hadjárat idején, X. Károly Gusztáv svéd király elfordult II. Rákóczi Györgytől, II. Rákóczi Ferenc példaként mindig az 1643. évi szerződést emlegette!): onnan remélhetett segítséget a császár ellen, akár úgy, hogy XII. Károly Szászországból Csehországba nyomul, akár úgy, hogy fegyverekhez juthat svéd, szász, vagy – Szaniszló révén – lengyel közvetítéssel.

A júliusban Munkácsra befutott ajánlat viszont már gyökeresen különbözött a májusiól_ a királyjelöltséget a lengyel interregnumot kimondó lublini országos gyűlés (walna

Érdekesképpen megjegyezzük, hogy Nedeczky Sándor terjedelmes névsort állított össze a cári főemberekről (pl. „A leg hatalmasabb és kegyelmesebb czár és egész muszka birodalom jeles Senatorainak névjegyzéke”), akiket a cárhoz indított Rákóczi-követeknek célszerű és illik felkeresni. Hozzátesszük, hogy a névsorban feltüntetett szenátoroknak, cári hivatalnokoknak csak a töredéke tartózkodott állandóan a cár mellett. Ez az oka annak, hogy Nedeczky Sándor a nevek nagy részét pontatlanul adta meg, s nyilvánvalóan hallomás után jegyezte le azokat. A listából az is kiderül, hogy Nedeczky az orosz névadás szabályait – családnév, keresztnév, atyai keresztnév – nemigen ismerte. Illusztrációként a tárgyalat eseményekhez kapcsolódó példákat közreadunk:

Nedeczky-varáns:

Tychon Nicetides Streschneu
Borisius Petrovics Scheremetou
Danielidis Menszicou Sándor
Joannes Alexides Musin puskin
Artemonides Mathuieu András
Theodorides Dolgoruka Gergely
Ignatides Emiliamus Ucrainczou
Schaphirou
Mtuieuitz opraxin (sic!) Theodorus
Joannides Niceta Repnin
Dolgoruka Basilius
Stephanides Mazepa János

Helyesen:

Sztresnyov, Tyihon Nyikitics
Sercmetjev, Borisz Petrovics
Mensikov, Alekszandr Danyilovics
Muszin-Puskin, Ivan Alekszejevics
Matvejev, Andrej Artamonovics
Dolgorukij, Grigorij Fjodorovics
Ukrainev, Jemeljan Ignatyevics
Safirov, Pjotr Pavlovics
Aprakszin, Fjodor Matvejevics
Repnyin, Nyikita Ivanovics
Dolgorukij, Vaszilij Lukics
Mazepa, Ivan Sztjepanovics stb.

⁶⁶ Ezt a kérdést Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes már több írásukban is érintették, legutóbb a „II. Rákóczi Ferenc külpolitikája” (Budapest, 2002. 98–101. o.), illetve „Rákóczi állama és az európai hatalmi egyensúly” (in: *Studia Caroliensia* 2004/3–4. 398–400. o) című munkákban, de a lengyel–svéd és a lengyel–orosz relációk mélyebb feltárása és bemutatása indokoltnak látszik, mert Rákóczi döntésében – eltérően a hagyományos svéd–erdélyi diplomáciai vonaltól –1707-ben a Sieniawski-házaspár „pillanatnyi” (júliusi, augusztusi) állásfoglalása játszott a meghatározó szerepet.

Szükszavúan, de alapvetően pontos helyzetképet ad a problémáról Bánkúti Imre: „Rákóczi és I. Péter cár: remények és/vagy illúziók” című publikációjában. In: *A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa II. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 300. évfordulójára.* (Szerk.: Tamás Edit) Sárospatak, 2003. 165–171. o.

rada = conventus generalis) hivatalos követsége terjesztette elő. Bizonyára még ez is kevés lett volna Rákóczinak a beleegyezéséhez, ha nem kap Lengyelországból autentikus biztatásokat. Gondolunk itt Lublinba küldött követe, Nedeczky Sándor Lublinból továbbított postáira, I. Péter cár minden részletre kiterjedő javaslataira⁶⁷, a Sieniawski-házaspár bátorító szavaira, s nem utolsó sorban arra is, hogy az üres francia ígéretések helyett a lengyel korona elfogadása árán kézzelfogható katonai és pénzügyi segítséghez juthattott. Rákóczit idézve: „elhatároztuk tehát magunkat, hogy *bizonyos szövetségben kikötött pontok és alább kijelölendő feltételek alatt* (kiemelés tőlünk – G. S.) a mindenható Isten véghetetlen Gondviselése szerint nekünk felajánlott Lengyelország koronáját elfogadjuk.”⁶⁸ Először a II. Rákóczi Ferenc lengyel királyságára vonatkozó fontosabb feltételeket vegyük számba!

I. „Muszka-, Magyar-, Erdély- és Lengyelország” véd- és dacsövetségét „nem csak a Fejedelmek (uralkodók – G. S.) egymás között, hanem az országok is egymás irányában sérthetetlennek tartásák,” s azt, „sem a jelen, sem jövőendőben keletkező háború szerencsétlenségei között nem szabad feloldani ...”

⁶⁷ MTA Kézirattára, Ms. 4958. fasc. 2., számozatlan iratok, Nedeczky Sándor Lublinból küldött jelentései. 1707. június 17-i levelében pl. azt írta a fejedelemnek: „Itt nem hittem volna, mely sok addictusai legyenek Felsőgednek, jóllehet én az titkot senkinek az lengyelek közül nem aperiáltam, de vox populi, quod magis magnatum mind jó helyre cziloznak.” Ugyanebben a levélben még: „Szinyavszky uram ... jóakarója Felsőgednek, noha, ha csak akarná, alkalmasint ezen dologban gátlást tehetne, de talán attul is van, hogy nem tud semmit is benne.” 1707. június 25-i jelentésében többek között ezt írta: „Igen nagy jókkal van a moszkva Czár Felsőgedhez,” üres kézzel bocsátotta el a császár követét, „megégette már ezeknek is a kása a szájakat.” 1707. július 8-án keltezett tudósításában Nedeczky egy „négy ország” együttműködését célzó tervezet pontjait vetette papírra. „Puncta circa colligationem Suae Majestatis Czarae, Inclyt. Regnor. Poloniae, Ungariae et Principat. Transylvaniae, fortassis consideranda”

Corbea Lublinban kiállított 1707. július 1/11-i instrukciója szerint Rákóczi, mint lengyel király, számíthatott a svéd elleni háborúban és trónjának megőrzésében Oroszország teljes haderejére, pénzügyi segélyre (totis suis exercitibus et pecunia assistere ex omni possibilitate), kalkulálhatott Oroszország közvetítő szerepére a császár és Magyarország, Erdély konfliktusában (mediatione sua penes aulam caesaream curabit, ut Transylvaniae et Ungariae pacem efficiat). A mediáció sikertelensége esetén, de a svéd háború szerencsés befejezése után a cár orosz hadakkal kényszeríti a császárt Magyarországon a békére. Ha pedig az általános béke megszületne – a császár a francia királlyal, a cár a svéd királlyal kiegyezne – a fejedelem érdekeinek érvényesítésénél számíthat a cár támogatására (ad universalem pacem perventum foret, qualem tum temporis assistentiam principi a csarea maiestate expectandum est). Piszma i bumagi, t. VI. 217–219. o.

⁶⁸ *Nedeczky*: A Nedeczky család, 261. o.; Mol G. 15. Caps. F. Fasc. 149. f. 2–3. *Conditiones Secretae* (...in alio Tractatu expressam acceptat oblatam sibi Regni Poloniae Coronam...).

Corbea 1707. július 20-án Ungváron kelt, Golovkin kancellárnak futárpostával küldött levelének tartalma visszaigazolja Rákóczi véleményét. Corbea közli, hogy Rákóczival többször is tárgyalt, nyilvános üléseken is, privátim is. A fejedelem „megígérte a Lengyel korona elfogadását,” és a cár őfelségével folytatandó tárgyalásokkal Beresényi generálist bízta meg „teljhatalommal.” Azt javasolja Corbea, hogy a cári audiencia a magyar határhoz közel, vagy Jaroslawban, vagy Sandomierzben legyen, mert a generális hosszú ideig nem maradhat lengyel földön. Rákóczi „második teljhatalommal” felruházott embere a kancellárnak is ismerős Nedeczky Sándor lesz, ő a Rzeczpospolita képviselőivel folytat majd megbeszéléseket. Érdekes megjegyzés Corbeától: „*jobb lenne, ha Nedeczky előbb a cár őfelségéhez utazna, s nem a Rzeczpospolitához.*” Nem kevésbé érdekes az a mondat is, ahol leírja, hogy a „köztársaság” képviselőjével többször is beszélt Ungváron, egyeztetett, de Lengyelországba külön utakon, más-más időpontban indulnak vissza. Piszma i bumagi t. VI. 219–221. o. Ugyanebből a levélből megtudhatjuk azt is, hogy Corbea már régóta beteg, és Ungváron megint jelentkezett a korábbi kór: „alig élek a betegség miatt” (jedva zsv ot onüja). Uo. 221. o.

Magyarországi diplomáciai küldetéséből visszatérve Varsóban hunyt el 1707 augusztusában. I. Péter cár bizonyára elégedett volt állami szolgálatával, mert a holttestet Kijevbe szállíttatta és a híres Barlang-kolostorba (Pecerszkij monasztir) temettette el. Uo. 222. o.

2. „Cár ő Felsege,...[Rákóczi Ferencet] mint megválasztandó lengyel királyt egész erejével, fegyverrel, pénzzel és más hadi költségekkel, úgy saját mint lengyel hadsereggel mindaddig, míg a béke és a békés kormányzat végképen helyre nem lesz állítva” a királyságában, méltóságában, biztonságban megtartja.

3.A királyi méltóság tiszteletben tartásának velejárója, hogy a cár őfelsége minden ügyet megvitat a királlyal, döntés csak egyetértésükben születet, [a cár] távollétében a lengyelországi „egész muszka ármádia” közvetlenül a király parancsnoksága alá tartozik.⁶⁹

A Magyarország és Erdélyország jövőjének, biztonságának garanciáit taglaló Rákóczi-elvárások közül a „katonai segedelem” dolga volt a központi kérdés. Úgy vélekedett a fejedelem, hogy Lengyelországba való távozása nem váltaná ki „a polgárok elkedvetlenedését”, ha azonnal megtapasztalhatnák a beígért segítséget. A Magyarországra irányított orosz sereg „legalább 20 ezer emberből álljon” – kötötte ki Rákóczi –, amely elegendő az ország védelmére.⁷⁰

De volt-e I. Péternek 20 000 nélkülözhető katonája? Első hallomásra irreálisnak és megalapozatlannak tűnik ez a preventív katonai akció, Rákóczi mégis komolyan számolt ezzel a lehetőséggel. Sőt, politikai terveit a cár ígéreteire építette, mint ahogyan azt az 1707. augusztus 6-i instrukció szövege is tanúsítja. Tudjuk az Emlékiratokból, hogy Rákóczi lengyel politikálásának alapkérdése a magyarországi szabad királyválasztással, illetve az ő erdélyi fejedelemsége elismertetésével állott összefüggésben. 1707-re már többszörösen bebizonyosodott, hogy e politikai célkitűzések megvalósítása, csak saját erőre támaszkodva, kivitelezhetetlen. 1707 májusa – augusztusa között Rákóczinak nem egyszer alkalma adódott arra, hogy a cári „udvari tanácsos”, Corbea adatait tesztelje.

Corbea ugyanis egyik titkos audenciáján a lengyel–litván területeken diszlokált orosz hadsereg pontos létszámviszonyairól készített kimutatást is bemutatta (Tabella Suae Czareae Msttis peditum et equitum militum).⁷¹ Eszerint az „in Magna Polonia” működő orosz gyalogság és lovasság összlétszáma 75 723 fő volt (43 740 gyalogos és 31 983 lovas), a Litvániában állomásozó és harcoló orosz erők létszáma 22 335 főt tett ki. A tüzérseget kiszolgáló személyzethez 1926 fő tartozott. (Totusque Praenumeratus Suae Csareae Msttis Exercitus, tam in Magna Polonia, quam in Litvania existens, Equitum et Peditum, nec non Artilleriae Servientium 99 984 constat.⁷²) Ebből a százezres kontingenzből, illetve ha a litvániai kb. húszezertől el is tekintünk, a maradék kb. hetvenötezres orosz haderőből, 20 000 orosz katona Magyarországra való bevonultatása egyáltalán nem látszott irreálisnak. Az orosz katonaság magyarországi jelenléte diplomáciailag sem kifogásolható, mert nem minősül háborús beavatkozásnak – vélekedett Rákóczi. Egyrészt azért, mert a közvetítő szerepre ajánlkozott cár korábbi szándékát ily módon nyomatékossítja, másrészt azért sem, mert a cár a segélyhadat Lengyelország választott királyának adja, harmadrészt pedig azért sem, mert szerte Európában alkalmazott módszerről van szó. Hadüzenet híján adott „a dán a birodalomban katonát a francia ellen,” s ugyanez „a dán adott katonát a császárnak, kiket ellenünk (Magyarországon Rákóczi ellen – G. S.) fordított.”

⁶⁹ Nedeczky: A Nedeczky család, 261–262. o.; MOL G. 15. Caps. F. Fasc. 149. f. 7–9.

⁷⁰ Nedeczky: A Nedeczky család, 264. o.; Ráday iratai, II. k. 251. o.

⁷¹ MOL G. 15. Caps. F. Fasc. 149. f. 181. Erről a részletekbe menő kimutatásról sem Márki Sándor, sem Perényi József, sem mások nem tesznek említést.

⁷² Uo.

Ha a svéd király mégsem tenne le szándékáról, és megtámadná Lengyelországot, akkor „czár ő Felseje Silesia és Magyarország véghatáira, nagyobb számú sereget küldjön” – fejtegette Rákóczi –, ami azzal az előnnyel járna, hogy az ellenség hátszögét veszélyeztetné, a császár és a svéd király küszöbön álló szövetségét gyengítené, és a Magyarország feletti „örökösödést” stabilizálná. Mint „Magyarország felszabadításának a protectora” demonstrálná „a bajor fejedelem felé” a Magyarország melletti eltökéltségét, „reményeket keltvén fel” benne a magyar trón iránt. Mivel Lengyelországhoz hasonlóan Magyarországon is interregnum van, és József császár magyar királyként éppúgy trónbitorló, mint Szaniszló, Magyarországon sem kerülhető meg a királyválasztás. A „bavarus” (Miksa Emánuel bajor választófejedelem) magyar trónra való megválasztása nyomán „az osztrák érezvén gyengességét” a két háború miatt, „Magyarországot kénytelen lenne átengedni.” Magyar- és Erdélyország szempontjából az már lényegtelen, hogy a cár az új „magyar király” személyében szövetségest nyerhetne a svédek ellen.⁷³

Rákóczi és bizalmas tanácsadói szigorúan előírták a „telyhatalmazottaknak” (Bercsényinek, Klobusiczkynek, Nedeczkynek, Bertótinak, Rádaynak), hogy a mondandójukat ne követeléseként, hanem egyszerű előadásként terjesszék elő a cárnak, illetve a cári tárgyaló partnereknek. A lengyel szenátorokkal, vagy „akár a köztársaságnak (Rzeczpospolitának) bármely Rendjével nyilvános értekezésekbe ne bocsátkozzanak,” amíg azt előzetesen nem egyeztették a „czár ő Felsegével.” „A legfőbb, és legszükségesebb utasításunkat nyíltan abban adjuk elő – olvashatjuk az instrukció utóiratának 9. pontjában –, miszerint, ha választásunkat a körülmények változandósága elhalasztaná, és mégis ennek daczára, ezt megelőzőn czár ő Felsegével a szövetség, ezen esetben a közjó érdekében a conföderális köztársasággal szoros szövetség ne köttessék ... (kiemelés tőlünk – G. S.)”⁷⁴

Meghökkentő a követutasítás ezen része! Hogy-hogy „ne köttessék szoros szövetség” a Rzeczpospolitával, ha I. Péter cárral hamarabb megszületne a szövetség, mint Rákóczi királlyá választása? Ezek szerint a szövetségkötés halasztó hatállyal volt a királyválasztásra? Nincs itt valami ellentmondás Rákóczi lengyelországi politikájában?

1707 első felében a sandomierzi konföderáció vezetőinek közeledését szívesen fogadta, sőt a lublini „szejm” meghatalmazottainak Munkácson való megjelenése a finiszhez közelítette Rákóczi lengyel trónra emelését. Éppen ez a követség – a július 11-én kihirdetett lengyel interregnum utáni hivatalos követség – készítette Rákóczit arra, hogy a cártól érkező kezdeményezést revideálja. Amíg az 1707 májusi „Csorbe”-küldetésre adott válaszában a főhangsúly a svéd–orosz békekötés előmozdításán volt, esetleg még azon az áron is, hogy Szaniszlót lengyel királynak ismerje el a cár, addig a másodjára, Corbea által betérjesztett javaslatok – a konföderáltak hívó szava és a Lublinban tartózkodó Nedeczky-jelentések⁷⁵ miatt is – új értelmet nyertek. Svédország és Oroszország összebékítésének elengedhetetlen feltétele az volt, hogy XIV. Lajos francia király közvetítő szerepet vállaljon a svéd–orosz konfliktusban, ám Franciaország legalább két okból nem kívánta a békét keleten. A balti-tengeri nagyhatalomra szüksége volt, mert Svédország, mint protestáns ország, állandó fenyegetést jelentett az ősi ellenség, a Habsburg császár-

⁷³ Nedeczky: A Nedeczky család, 262–270. o.; MOL G. 15. Caps. F. Fasc. 149. f. 7–9.; *Popiotek*: Królowa bez korony, 61. o.

⁷⁴ Uo. 272. o.

⁷⁵ *Thomašivskyj*: Adatok, 768–770. o.

rok uralta birodalom hátában. Versailles ezt a veszélyforrást nem iktathatta ki az európai politizálásból, de vigyáznia kellett, nehogy felboruljon az európai egyensúly, nehogy szétessen a vesztfáliai rendszer. Továbbá azért sem volt érdekelt Franciaország a svéd–orosz háború befejezésében, mert a katolikus Rzeczpospolita óriási emberanyagával – mint ahogyan az a XVII. században többször is beigazolódott – azonnal a császár megmentésére sietett volna a spanyol örökösödési háborúban.

Rákóczi a francia diplomácia rafinált húzásait is mérlegre tehette, mert az orosz és a lengyel diplomatákkal folytatott tárgyalások kellős közepén, 1707. július 25-én érkezett meg Ungvárra háromévi távollét után Kökényesdi László, a francia és bajor ügyekben eljáró diplomata.⁷⁶ A nyugatról és keletről befutott információk összegzése alapján Rákóczinak alternatív politizálásra nyílt lehetősége. A francia és bajor közvetítés primátusa helyébe I. Péter cár és II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem szövetségkötése lépett azzal a céllal, hogy ez a szövetség mégis csak képes lesz kikényszeríteni a francia–bajor színrelépést a svéd–orosz konfliktus lecsendesítésében;⁷⁷ a cári–fejedelmi szövetkezés és Rákóczi királlyá választása a Lengyel–Litván Nemesi Köztársaságnak a békét, a nyugalmat, belső egységének helyreállítását garantálja, amit a célországok vezetői megtapasztalván, egészen biztos, hogy exponálják magukat a svéd–orosz háború befejezésében. Talán úgy összegezhetnénk a gondolatmenetet, hogy az orosz cártól is, a sandomierzi konföderáltaktól is felkínált lengyel korona elfogadása közvetlenül Lengyelország számára, második lépcsőben Magyarország számára, illetve mindkét ország sorsával szorosan egybekapcsolódva Oroszország számára is kivezető utat jelenthet a háborúból. A teljesség kedvéért azonban meg kell jegyezni, hogy a lengyel konföderáció ebben az újabb – júliusi – verzióban is csak utolsó láncszemként jött szóba.

⁷⁶ Rákóczi Tár, I. k. 30. o.

⁷⁷ *Köpeczi*: II. Rákóczi Ferenc külpolitikája, 32–35. o.

THE POLITICAL BACKGROUND TO THE POLISH AND
HUNGARIAN DETHRONEMENTS IN 1707

Summary

Elector of Saxony Frederick Augustus I, who was crowned King of Poland on 15 September 1697 under the name of Augustus II, aimed at regaining the positions of Poland-Lithuania as a great power, in possession of the united economic and military background of Saxony and the Rzeczpospolita. First he entered into an alliance with Tsar Peter I to force out the Swedes from Livonia, but as a result of the unprepared war he suffered a series of defeats, and in two months he was heavily defeated by Charles XII of Sweden and was forced to sign a peace in Alt-Ranstädt in 1706. The Rzeczpospolita had two bad courses to choose from: either to follow the political endeavours represented by Sweden or those represented by Russia. The situation divided Poland. By the end of 1704, the powers united by the two confederations of Warsaw and Sandomierz had dragged their country into a hopeless situation after the process of King Augustus II's dethronement, the proclamation of an interregnum and the election of a rival king (Stanislaus Leszczyński). It was obvious that the only side to profit from the state of affairs was the winner of the Swedish-Russian contest.

In Western Europe the Peace of Alt-Ranstädt was interpreted as follows: after the retirement of the Rzeczpospolita, the armed conflict was limited to two opponents, Sweden and Russia. The great western powers were interested in preserving the structure established by the Treaty of Westphalia, but also considered it crucial to keep Swedish arms out of Europe, which meant that the war against Russia had to be continued. Besides Emperor Joseph I, England, the Netherlands and Brandenburg-Prussia, France and even the Ottoman Empire legitimised the power of Stanislaus I, who thought that in alliance with Sweden, Russia could be forced to retreat behind the pre-1667 Polish-Russian, and the pre-1661 Swedish-Russian borders.

The former followers of Augustus, i.e. the confederation of Sandomierz, regarded the rule of King Stanislaus to be illegitimate, and insisted that another king had to be elected, as well as the anti-Swedish alliance with Russia renewed. Russia too used all means to preserve the division of the Rzeczpospolita. She had to stop Stanislaus I from gaining more power, as a united Rzeczpospolita behind Stanislaus I would have meant the full military capacity of Sweden and Poland swoop eastwards.

Peter I did not forget about international diplomacy either. His efforts to turn European courts against Augustus II and Charles XII, however, remained unsuccessful. Thus, he tried to broaden the scope of his manoeuvres by putting the Polish crown "on the market." The answers of Prince Eugene of Savoy were polite but evasive, therefore the tsar added Prince Ferenc II Rákóczi's name to the list of potential aspirants for the throne, which already included those of Jakub Sobieski and Adam Sieniawski.

Summing up the pieces of information obtained from the west and the east, Rákóczi had the opportunity to engage in alternative politics after the dethronement of Joseph I in 1707. Instead of the primacy of French and Bavarian mediation, an alliance with Tsar Peter I gained importance with the intention of forcing France and Bavaria to come on the scene and pacify the Swedish-Russian conflict, whereas Rákóczi's election as King of Poland would have guaranteed the reestablishment of peace and domestic unity in the Polish-Lithuanian Commonwealth. Accepting the Polish crown offered by both the Russian Tsar and the Confederation of Sandomierz would have meant the way out of war for Poland, for Hungary and for Russia, too.

L'ARRIÈRE-PLAN POLITIQUE DES DÉTRÔNEMENTS DE 1707
EN POLOGNE ET EN HONGRIE

Résumé

Couronné roi de Pologne le 15 septembre 1697 sous le nom d'Auguste II, Frédéric Auguste Ier, électeur de Saxe tenta de rétablir le statut de grande puissance de la Pologne et de la Lituanie. En possession du potentiel économique et militaire réuni de la Saxe et de la Rzeczpospolita, il conclut d'abord une alliance avec le tzar Pierre Ier pour chasser les Suédois de Livonie. Toutefois, il subit des défaites successives dans cette guerre déclenchée sans préparatifs. Lorsque, deux mois plus tard, Charles XII remporta la bataille décisive, Auguste II fut contraint de conclure la paix (1706, Alt-Ranstädt). La Rzeczpospolita dut alors choisir entre deux mauvaises solutions, s'associer à l'ambition politique de la Suède ou à celle de la Russie. Du fait de ce constat, la Pologne se scinda en deux. A l'issue du détronement du roi Auguste II, de la déclaration de l'interregnum et de l'élection d'un contre-roi (Sanislo Leszczyński), les forces rassemblées dans les confédérations de Varsovie et de Sandomierz créèrent, pour la fin de 1704, une situation désespérée dans le pays qui ne put profiter qu'au vainqueur de la rivalité russo-suédoise.

La paix d'Alt-ranstädt signifia à la partie occidentale de l'Europe qu'avec le retrait de la Rzeczpospolita, le conflit n'opposa désormais que deux pays belligérants, la Suède et la Russie. Les grandes puissances européennes furent intéressées au maintien des traités de Westphalie, mais elles voulurent également faire disparaître les armes suédoises de l'Europe, ce qui signifia la poursuite de la guerre contre la Russie. Ainsi, outre l'empereur Joseph Ier, l'Angleterre, les Pays-Bas et la Prusse Brandebourg, la France et même l'Empire ottoman reconnurent la légitimité du pouvoir de Sanislo Ier qui estima qu'avec la Suède, son alliée, il pourrait repousser la Russie derrière les frontières originales, soit d'avant 1667 pour la frontière russo-polonaise et d'avant 1661 pour celle russo-suédoise.

Selon la position de la confédération de Sandomierz, des anciens partisans d'Auguste, le pouvoir du roi Sanislo fut illégitime. Aussi souhaitèrent-ils élire un autre roi pour le remplacer et renouveler l'alliance avec les Russes contre la Suède. La Russie utilisa tous ses moyens pour conserver la division de la Rzeczpospolita afin d'empêcher le renforcement du pouvoir du roi Sanislo Ier, car le rassemblement de la Rzeczpospolita derrière celui-ci aurait pu lancer vers l'Est toute la capacité militaire de la Suède et de la Pologne.

Pierre Ier ne négligea pas la diplomatie internationale non plus: il s'efforça de monter les cours européennes contre Auguste II et Charles XII, mais sans succès. Il chercha alors à élargir sa marge de manœuvre en «mettant sur le marché» la couronne de la Pologne. Les réponses du prince Eugène de Savoie furent polies, mais évasives. Ainsi le prince François Rákóczi II devint également un candidat potentiel au trône avec Jakub Sobieski et le grand hetman Adam Sieniawski.

Sur la base de la synthèse des informations arrivées de l'Est et de l'Ouest, Rákóczi eut une alternative politique après le détronement de Joseph Ier en 1707. La médiation française et bavaroise ne fut plus prioritaire par rapport à l'alliance à conclure avec le tzar Pierre Ier qui fut censé obtenir l'engagement franco-bavarois pour calmer le conflit russo-suédois, alors que l'élection de Rákóczi pour le trône polonais aurait pu garantir la paix et le rétablissement de l'union nationale pour la République aristocratique polono-lituanienne. L'acceptation de la couronne par Rákóczi, proposée par le tzar russe et aussi par les confédérés de Sandomierz, aurait pu être une porte des sortie de la guerre à la fois pour la Pologne, la Hongrie et la Russie.

DER POLITISCHE HINTERGRUND DER POLNISCHEN UND DER UNGARISCHEN
DETHRONISATION DES JAHRES 1707

Resümee

Der am 15. September 1697 unter dem Namen August II. zum polnischen König gekrönte Kurfürst von Sachsen Friedrich August I. war im Besitz des vereinten wirtschaftlichen und militärischen Potenzials Sachsens und der Rzeczpospolita bestrebt, den polnisch-litauischen Großmachtstatus wieder herzustellen. Zuerst verbündete er sich mit Zar Peter I. zur Vertreibung der Schweden aus Livland, musste aber im unvorbereitet eingeleiteten Krieg eine Reihe von Niederlagen hinnehmen. Zwei Monate später unterlag er in einer entscheidenden Schlacht Karl XII. und musste Frieden schließen (1706, Alt-Ranstädt). Die Rzeczpospolita hatte die Möglichkeit, zwischen zwei schlechten Lösungen zu entscheiden und sich entweder mit den von Schweden, oder den von Russland vertretenen politischen Bestrebungen zu identifizieren. Aus dieser Situationsanalyse folgte, dass sich Polen spaltete. Die in der Konföderation von Warschau und von Sandomierz zusammengeschlossenen Kräfte trieben ihre Heimat bis Ende des Jahres 1704 mit dem Prozess a „Die Dethronisation von König August II. – Die Erklärung des Interregnums – Der Wahl eines Gegenkönigs (Stanislaus Leszczyński)“ in eine derart ausweglose Situation, aus der nur der Sieger des Wettkampfes Schweden-Russland einen Nutzen ziehen konnte.

Die westliche Hälfte Europas las aus dem Frieden von Alt-Ranstädt heraus, dass sich der Konflikt mit dem Ausscheiden der Rzeczpospolita auf zwei kriegsführende Länder, Schweden und Russland, reduzierte. Die europäischen Großmächte waren bestrebt, das Friedenssystem von Westfalen beizubehalten, hielten es jedoch für genauso wichtig, auch die schwedischen Waffen aus Europa zu entfernen, was die Fortsetzung des Krieges gegen Russland bedeutete. Neben Kaiser Josef I., England, den Niederlanden und Brandenburg-Preußen deklarierten also auch Frankreich und sogar das Osmanische Reich die legitime Macht von Stanislaus I., der der Meinung war, dass Russland mit Hilfe von Schweden hinter die ursprünglichen, polnisch-russischen Grenzen vor dem Jahre 1667 und schwedisch-russischen Grenzen vor dem Jahre 1661 vertrieben werden könne.

Dem Standpunkt der ehemaligen August-Anhänger, der Konföderation von Sandomierz, zufolge galt die Macht von König Stanislaus als illegitim. Deshalb drängten sie an seiner Stelle und gegenüber ihm auf eine Königswahl, sowie auf die Erneuerung des russischen Bündnisses gegen Schweden. Auch Russland setzte alle Mittel ein, um die Spaltung der Rzeczpospolita zu konservieren und konnte auf keinen Fall zulassen, dass sich die Kräfteverhältnisse auf die Seite von Stanislaus I. verschieben, da die Vereinigung der Rzeczpospolita hinter Stanislaus I. die gesamte militärische Kapazität Schwedens und Polens in östliche Richtung hätte überschütten können.

Peter I. vergaß auch auf die internationale Diplomatie nicht: er versuchte, die europäischen Höfe gegen August II. und Karl XII. zu stimmen – ergebnislos. Deshalb wollte er seinen Manövrierungsraum damit erweitern, dass er die polnische Krone „auf den Markt warf“. Die Antworten von Prinz Eugen von Savoyen waren höflich, aber ausweichend, deshalb trat schließlich neben Grosshetman Adam Sieniawski und Jakob Sobieski, den der Zar als potentielle Königskandidaten ansah, auch Fürst Ferenc II. Rákóczi.

Auf Grund der Zusammenfassung der aus dem Westen und dem Osten eingegangenen Informationen hatte Rákóczi nach der Dethronisation von Josef I. im Jahre 1707 die Möglichkeit zur alternativen Politisierung. Anstelle des Primats der französischen und bayrischen Vermittlung trat das mit Peter I. abzuschließende Bündnis, mit dem Ziel, dass dieses vielleicht das französisch-bayrische Auftreten in der Beruhigung des schwedisch-russischen Konflikts erzwingen und seine Wahl zum polnischen König der Adligen Republik Polen-Litauen den Frieden und die Wiederherstellung der inneren Einheit gewährleisten könnte. Die Akzeptierung der polnischen Krone, die sowohl vom russischen Zar, als auch von den Konföderierten von Sandomierz angeboten worden war, hätte für Polen, Ungarn und auch Russland einen aus dem Krieg hinausführenden Weg bedeuten können.

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ФОН НИЗЛОЖЕНИЯ ПОЛЬСКОГО И
ВЕНГЕРСКОГО МОНАРХА В 1707 ГОДУ,

Резюме

Коронованный 15 сентября 1697 года Фридрих Август I, саксонский электор, обладавший объединенным экономическим и военным потенциалом Саксонии и Речи Посполитой, стремился к восстановлению польско-литовского великодержавного статуса. Сначала, в целях вытеснения Шведов из Ливонии он заключил союз с царем Петром I, однако в развязанной неподготовленной войне он потерпел ряд поражений, а спустя два месяца был разбит Карлом XII в решающей битве и был вынужден заключить мир (1706, Алт-Ранштэdt. Речь Посполита могла выбирать среди двух зол: она должна была отождествлять себя с политическими стремлениями или Швеции или России. При оценке этого положения Польша раскололась надвое. Сплотившиеся в Варшавской и Сандомирской конфедерации силы к концу 1704 года в ходе процесса „детронизации короля Августа II – провозглашения интеррегнума, выбора контркороля (Лещински Санисло) загнали свою родину в такое беспросветное положение, которое было выгодно только победителю шведско-русского поединка.

Западная половина Европы могла вычитать из альт-ранштэдского мирного договора, что с выходом из войны Речи Посполитой военный конфликт сузился на две воюющие стороны – Швецию и Россию. Европейские великие державы были заинтересованы в сохранении вестфальской мирной системы и считали точно так же важным удаление шведского оружия из Европы, что означало продолжение войны против России. Император Иосиф I, Англия, Голландия, и стало быть наряду с Бранденбургом–Пруссией Франция, более того Османская империя также декларировали легитимность власти Санисло I, который полагал, что в союзе со Швецией Россию можно будет оттеснить за пределы первоначальной польско-русской границы до 1667 года и шведско-русской границы 1661 года.

Бывшие приверженцы короля Августа (поскольку согласно позиции сандомирской конфедерации власть короля Санисло считалась незаконной), вместо данного короля и в пику ему настаивали на избрании короля и на обновлении союзничества с Россией против Швеции. Россия также боролась всеми силами и средствами в целях консервирования раскола Речи Посполитой и ни в коем случае не могла допустить, чтобы соотношение сил изменилось в пользу Санисло, так как воссоединение Речи Посполитой во главе с Санисло I бросило бы полную военную мощь Швеции и Польши на восток (на Россию).

Царь Петр I не позабыл и о международной дипломатии: он старался настроить европейские королевские дворы против Августа II и Карла XII – но безрезультатно. Поэтому свое маневренное пространство царь России пытался расширить путем „выброса на рынок” польской короны. Ответы князя Евгения Савойского были вежливыми, но уклончивыми, поэтому в конечном итоге в одном ряду с главным потенциальным кандидатом царя Якобом Собесским и главным гетманом Адамом Синявским очутился и князь Ференц II Ракоци.

На основании информации, поступивших как с запада, так и с востока, после детронизации Иосифа I в 1707 году Ракоци представилась возможность вести альтернативную политику. Вместо предпочтения французского и баварского посредничества он вступил в союз с Петром I с той целью, что таким образом он сможет пожалуй заставить французов и баварцев выйти на сцену в утихомиривании шведско-русского конфликта, а выбор его польским королем гарантирует мир и восстановление внутреннего единства Польско-Литовской Дворянской Республики. Принятие польской короны, предложенной русским царем и сандомирскими конфедератами, могло бы означать выход из войны как для Польши и Венгрии, так и для России.